

ANADOLU SELÇUKLU SANATI AÇISINDAN VAKFIYELERİN ÖNEMİ

Aynur DURUKAN

Selçuklu dönemine ait kısmen veya bütünüyle yayınlanmış onaltı vakfiye belirlenmiştir. İlk Selçuklu vakfiyesi, sipehsalar (ordu kumandanı) Şemseddin Altunaba tarafından **Konya'daki Altunaba Medresesi** için 598/1202 yılında, Selçuklu sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah zamanında düzenlenmiştir¹. Tarih sırasına göre ikinci vakfiye, sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi olduğu belirtilen **Devlet Hatun (Raziyye/Rukiyye Hatun)** tarafından farklı iki tarihte hazırlanmıştır. İlki, Recep 610/19 Ekim-15 Kasım 1213, ikincisi ise Şaban-ı evvel 621/18 Ağustos-15 Eylül 1224 tarihlidir ve bugün tümüyle yenilenmiş olan **Konya'daki Hatuniye Mescidi'ne** aittir². Üçüncü vakfiye, 1 Muharrem 615/30 Mart 1218 tarihinde **Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un Sivas'taki Darüşşifası** için düzenlenmiştir³. Danışmendli ailesinden olan, Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus zamanında **ordu kumandanlığı** ve Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanında **valilik** yapmış Halifet Gazi'ye ait **Amasya'daki Halifet Gazi Medresesi vakfiyesi** 622/1225 tarihlidir⁴. Emir Kemaleddin Oğulbey'in Cemaziyelahir 646/23 Ağustos-20 Eylül 1248 tarihli vakfiyesi **Konya'daki Hızır İlyas Zaviyesi'ne** gelir getiren vakıf ve mülkleri kapsamaktadır⁵. Altıncı vakfiye, atabek ve kadı olan İzzeddin'in 654/1256 tarihli **Konya'daki Camii'ne** aittir⁶. Yedinci vakfiye, emir Celaleddin Karatay'ın yaptırdığı **Kayseri-Malatya** yolu üzerindeki **Kervansarayı, Konya'daki Medresesi** ve **Antalya'daki Darü's-Sülehası'nın** gelir getiren vakıflarını ve mülklerini içermektedir. Kervansaray vakfiyesi, 643-645/1245-1248 tarihli asıl metin ile 645-646/1247-49 tarihli ek zeylden oluşmaktadır. Medrese vakfiyesinin ise, 651/1253 tarihli asıl metni ile 652/1254 ve 660/1261-62 tarihli iki zeyli mevcut-

tur⁷. Sekizinci vakfiye, 665/1266 yılında **valilik**

- Cacaoğlu Nureddin Bey Vakfiyesinin incelenmesi sırasındaki yardımları dolayısıyla Sanat Tarihçisi Gözde ÖZDEMİR'e, Celâleddin Karatay ve Sahip Ata Fahreddin Ali vakfiyelerinin incelenmesi sırasındaki yardımları için Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi V. Macit TEKİNALP'e teşekkürü borç bilirim.
- 1. Kşl.A.Erdoğan, "Konya ile ilgili en eski bir Selçuk Vakfiyesi", **Konya**, 6 (Şubat 937), s.370-375, vakfiyenin kısa bir özeti niteliğindedir. O.Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri, I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", **Belleten**, XI/42 (1947), s.197-235, vakfiyenin metnini, çevirisinin özetini içeren daha kapsamlı bir çalışma olmasına karşın, bu yayında da bazı eksikler dikkati çekmektedir.
- 2. I.H.Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Konya 1964, s.382-384'de vakfiyenin özeti ve vakfiyeyle ilgili bazı yorumlara yer verilmiştir.
- 3. Kşl. Muallim Cevdet (Inançalp), "Sivas Darüşşifası Vakfiyesi ve Tercümesi", **Vakıflar Dergisi**, I (1938), s.35-38'de vakfiyenin kısa bir özeti sunulmuştur. A.H.Bayat, "Anadolu Selçuklu Hastahane Vakfiyelerinin Tek Örneği olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi (İ. Muharrem 615/30 Mart 1218)", **Türk Kültürü**, XXIX/333 (1991), s.5-19'da vakfiyenin çevirisi verilmiştir. Vakfiyenin değerlendirilmesi için bkz. R.Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, XXII (1991), s.15-44, bil.s.17-32.
- 4. R.Yinanç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, XV. (1982), s.5-22'de vakfiyenin metni, çevirisi ve yazarın bazı yorumları sunulmuştur.
- 5. I.H.Konyalı, **a.g.e.**, dipnot 2, s.921-923'de vakfiyenin özeti verilmiştir.
- 6. H.Önol, "Konya'da Kazi İzzeddin Camii Vakfiyesi", **Konya**, 7 (Mart 937), s. 447-448'de vakfiyenin çevirisi yer almaktadır.
- 7. O.Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri, III, Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, XII (1948), s.17-171, vakfiyenin metni, çevirisi ve yazarın yorumları sunulmuştur. Ayrıca bkz. A.Erdoğan, "Üç Selçuklu Sultanına Sadakatle Hizmet eden Emir Celâleddin Karatay'ın Konya'daki Muhteşem Medresesine ait Arapça Vakfi-

ve beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş Seyfeddin Turumtay tarafından **Amasya'daki Gök Medrese Camii** için düzenlenmiştir⁸. 669/1270-71 yılında Isparta'nın **Atabey İlçesindeki Ertokuş Medresesi** için hazırlanmış dokuzuncu vakfiye **Atabey Mübarizeddin Ertokuş'a** aittir⁹. Onuncu vakfiye, vali **Caca oğlu Nureddin Ceb-rail** tarafından **Kırşehir'deki Caca Bey Medresesi** için 10 Şevval 670/10 Mayıs 1272 tarihli İskilip ve 20 Şevval 670/20 Mayıs 1272 tarihli Kırşehir yazmalarından oluşmaktadır¹⁰. Onbirinci vakfiye, *sahib-i azam Sahip Ata Fahreddin Ali* tarafından **Konya'daki İmaret** ve **Sivas'taki "Gök Medrese** için Şaban 663/ Mayıs 1264 başında tesis edilmiş, eklemelerle 679/1280 yılında tek vakfiye haline dönüştürülmüştür¹¹. 690/ 1291 tarihli onikinci vakfiye, **Şems-eddin Ahi Ahmed'in Fidi köy ve Niksar'daki zaviyelerine** aittir¹². Onüçüncü vakfiye, **Rahat oğlu Kemaleddin oğlu Rükneddin Hattab** tarafından, günümüzde mevcut olmayan **Sivas'taki Darürraha** için Şevval 721/1320 yılında düzenlenmiştir¹³. Ondördüncü vakfiye, Rufai tarikatına mensup **Ebubekir oğlu Mehmed oğlu Sarı Muiddin oğlu Seyyid Nureddin Alparslan** tarafından Ramazan 655/Eylül 1257'de Amasya İli, Taşova ilçesi, Alparslan beldesi, **Zedvi köyündeki zaviyenin vakıf ve mülklerini içermektedir**¹⁴. Belirleyebildiğimiz son vakfiye, **Sivas-Kayseri yolunda**, Sivas'ın 10 km. güneybatısında, Kızılırmak üzerinde yer alan **Kesik Köprü'ye** aittir ve 12 Cemaziyelevvel 610/29 Eylül 1213 tarihinde Sipehsalar Yavaş Arslan adına düzenlenmiştir¹⁵. Ayrıca bir de, Elbistan'ın **Çoban Pınarı mevkiinde Ashab-ı Kehf (Mağara Yaranı)** için **Sultan I. Alâeddin Keykubad** tarafından bir vakıf tesis edildiğine dair 932/1525-26 tarihli bir belge mevcuttur¹⁶. Saptayabildiğimiz yayınlanmış vakfiyelerin bu denli sınırlı olmasına karşın, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlı Selçuklu dönemine ait vakfiyelerin sayısının yaklaşık ellibir olduğu belirtilmektedir.¹⁷

Bu yazımızda amacımız, bu vakfiyelerden beşinin Anadolu Selçuklu dönemi kültür tarihi açısından değerlendirmesini yapmaktır. Vakfiyelerin seçiminde, belirleyebildiğimiz ilk vakfiye olması nedeniyle **Şemseddin Altunaba vakfiyesi** ile dönem hakkında en kapsamlı bilgileri bulduğumuz Sivas Keykavus Darüşşifası, Celaeddin Karatay, Caca oğlu Nureddin Cebra'il ve Sahip Ata vakfiyelerinin öncelikle ele alınması uygun görülmüştür.

1. Şemseddin Altunaba Vakfiyesi :

598/1202 yılında Selçuklu sultanı **II. Rükneddin Süleyman Şah** zamanında sipehsalar (ordu kumandanı) **Şemseddin Altunaba** tarafından **Konya'da**, Selçuklu döneminde Dış Kale surları içinde doğuda, bugün ise Alâeddin Caddesi üzerinde, Kürkçü mahallesinde yer alan ve yalnızca **İp-**

likçi Camii'nin güneyine bitişik bir mekanı ayakta olan **Altunaba Medresesi** için düzenlenmiştir (Res.1-2). Vakfiyenin, İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan nüshası O. Turan tarafından yayınlanmıştır¹⁸. Ancak, yaptırılan çevirisinde bazı ek yapıların yer aldığı ve O. Turan'ın çevirisinin eksik olduğu anlaşılmıştır¹⁹. Değerlendirmemizde, her iki çeviri de dikkate alınacaktır.

Vakfiyeye göre **Şemseddin Altunaba**, **Sultan II. Kılıç Arslan** ve oğlu **II. Rükneddin Süleyman Şah** zamanının sipehsalarındanandır. O. Turan'ın da belirttiği gibi, İbn Bibi'nin sözünü ettiği iki **Altunbey'den sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in atabeyi** olan ve tahta geçtikten sonra **vezir Sadeddin Köpek'in** etkisiyle öldürttüğü kişi olmalıdır²⁰. İbn Bibi'nin, **Şemseddin Altun-**

ye'den Çıkarılan Hülâsa", **Konya**, 2 (Birinci Teşrin 936), s.127-128; 3 (ikinci Teşrin 936), s.189-191'de vakfiyenin özetine yer verilmiştir.

8. I.Kayaoğlu, "Turumtay Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, XII (1978), s.91-112'de, vakfiyenin metni ve çevirisi yer alır.
9. O.Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri, II, Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi", **Belleten**, XI/43 (1947), s.413-429'da, vakfiyenin metni ve özeti sunulmuştur.
10. Kşl. A.Temir, "Kırşehir'de bulunan 1272 Tarihli Moğolca Vakfiye", **IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara 1952, s.283-289; Ay.yaz., **Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi**, 2. baskı, Ankara 1989 (1959'da, vakfiyelerin metin ve çevirilerine yer verilmiştir.
11. S.Bayram-A.H. Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi**, XIII (1981), s.31-70'de, vakfiyelerin metin ve çevirileri sunulmuştur.
12. M.Z.Oral, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri: Ahi Ahmet Nahcivanı Vakfiyesi", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, III-IV (1954), s.57-66'da vakfiyenin metin ve çevirisi verilmiştir.
13. İ. Kayaoğlu, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, XIII (1981), s.1-30'da vakfiyenin metin ve çevirisi sunulmuştur.
14. S.Bayram, "Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufai'nin 655 H./1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H./1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Veli Silsile-nesimi", **Vakıflar Dergisi**, XIII (1994), s.31-74, bil.s.31-43'de, vakfiyenin metin ve çevirisiyle değerlendirmesine yer verilmiştir.
15. R.Yınanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları (2)", **Vakıflar Dergisi**, XIII (1994), s.5-18, bil.s. 10-18'de vakfiyenin metni, çevirisi verilmiş ve vakfiyeye ilgili bazı yorumlar yapılmıştır.
16. M.Sertoğlu, "Eshab-ı Kehf (Mağara Yaranı) Vakıflarına Dair Orjinal bir Belge", **Vakıflar Dergisi**, X. (1975), s.129-132'de, vakıf belgesi kısaca tanıtılmıştır.
17. S.Bayram, **a.g.m.**, dipnot 14, s.31; M.A.Köymen, "Selçuklu Kaynakları Olarak Vakfiyeler", **Second Pre-Ottoman and Ottoman Symposium, 24-26 September 1974, Napoli**, Napoli 1976, s.153-163.
18. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 1. Vakfiyenin ilk yayını için bkz. H.Önel, **a.g.m.**, dipnot 1.
19. Vakfiyenin, Dr.A.Yasa'nın aracılığıyla çevirisini yapan Mesut YAZICI'ya teşekkür ederiz.
20. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 1, s. 197. İbn Bibi, **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, çev.M.N.Gençosman, Ankara

bey'den Alâeddin Keykubad döneminde de *çaşnıgir* olarak söz etmesini dikkate alan O.Turan, vakfiyenin düzenlendiği 598/1202 yılında henüz genç yaşta olduğunu öne sürer²¹. Aynı araştırmacı, Şemseddin Altunaba'nın 634/1236-37 veya 635/1237-38 yılında öldürülmüş olabileceği görüşündedir.²²

Şemseddin Altunaba vakfiyesinin en önemli yanlarından biri, hiç kuşkusuz Selçuklu dönemine ait saptayabildiğimiz ilk vakfiye olmasıdır. Selçuklu dönemi kaynakları içinde yalnızca Ahmet Eflaki'de **Altunaba Medresesi**'nden söz edilmektedir. Yazarı, Mevlâna Celâleddin'in babası Bahâeddin Velled'in Konya'ya geldiğinde bu medreseye "indiğini" belirtir²³. Vakfiyede Altunaba, *mütevelli* (vakif yöneticisi) olarak *Necibüddin Ayazı*' atadığı için, sonraları yapı "*İplikçi Medresesi*" adını almıştır²⁴. Belki bu durum, daha sonra üzerinde durulacağı gibi, yapım kitabesi bulunmayan kuzeyine bitişik **İplikçi Camii**'nin ne zaman yapılmış olduğu konusunda da bize ışık tutabilir (Res.3). Medresenin kuruluş ve işleyişinden söz eden bölümde nazır (vakfın çıkarlarını gözetken kişi)'in, Altunaba'nın azadlı kölesi *Ruzbeh eş-Şems* olduğu belirtilmiştir. *Müderri*s (üst düzeyde dersleri öğreten kişi/günümüzde profesör)'in, *mu'id* (müderri yardımcısı, stajyer öğretmen/günümüzde araştırma görevlisi)'in, medresedeki cemaate namaz kıldıran *imam*'in Hanefi mezhebinden olması şart koşulmuş; medresede ayrıca, *müezzin* ve *ferraş* (temizlik görevlisi)'in da görev yaptığı anlaşılmaktadır. Hanefi ve Şafii mezhebinden olması şart koşulan otuzsekiz *fakih'e* (öğrenciye) eğitim verilmektedir. Medresedeki **kütüphane**'ye, vakif gelirinden ayrılan para ile mütevelli ve nazır tarafından uygun kitaplar satın alıp vakfetmeleri, isteyenlerin her kitabın karşılığı olan parayı *hazin ul-kütub* (kütüphaneci)'a vererek ödünç kitap alabilecekleri ve kitap geri getirildiğinde parasının iade edileceği belirtilmiştir. Beş yıl medresede öğrenim gördüğü halde başarılı olmayan öğrencinin medreseden çıkarılması şart koşulmuştur. Medresenin ders, namaz ve temizlik yerlerinde yakılmak üzere yazın ayda bir, kışın iki rütl (yaklaşık bir litre) *bezir*; Şaban'ın ortası, Regaip ve Ramazan akşamlarında aydınlık sağlanması için bir buçuk rütl *mum* alınması kaydedilmiştir. Bu veriyi değerlendiren O.Turan, halkın bezir yaktığının ve mumun bir derece lüks teşkil ettiğinin anlaşıldığını belirtmektedir²⁵. Medrese için gereken odun miktarı mütevelli ve nazırın takdirine bırakılmıştır. Medresede fakirlere ekmeğe dağıtıldığına dair bir kayıt da mevcuttur. Ramazan ayında her gün bir koyun kesileceği, ihtiyaç sahiplerine yemek pişirileceği, iki bayramda helva dağıtılacağı, odun alınacağı da belirtilmiştir. Vakfın üç yıldan fazla kiralanamayacağı da kaydedilmiştir.

Vakfiyede yalnızca medresenin kuruluş ve işleyişine dair veriler değil, aynı zamanda **Konya**'nın şehir dokusuna, yapılarına ve sosyal yaşa-

mına yönelik çok önemli bilgiler de mevcuttur. Medresenin vakıfları ile ilgili olan bölümde; **Konya**'nın dış kısmında ve medresenin bulunduğu yerde **bir han** (vakfın); yine şehrin dış kısmında **Yeni Pazar, Eski Pazar** ve **Allame Pazarı** olmak üzere **üç pazardan** söz edilmektedir. Ayrıca, Konya ile Gorgorum arasında **Tebrizli tacir Hacı Bahtiyar bin Abdullah**'in **Kervansarayı** vakıflar arasında belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, Konya'nın dış kısmında, medresenin yakınında **Konyalı Kuyumcu Hoca Yusuf bin Salim, Tebrizli tacir Hoca Abdülcebbar, bakırçı Yusuf bin Süleyman mescitleri olmak üzere üç mescit** ile şehrin iç kısmında **Eski Cami, Hacı İsa Mescidi** ve **Medrese-i Sultaniye**, O. Turan'a göre vakfın sınırları belirlenirken geçen yapılar²⁶. Dükkanların toplam sayısı kırkaltıdır. Bunların **onsekizi** vâkıfın hanına bitişik, **onu** ise karşısındadır; ayrıca Yeni Pazar'da **onbir**, Eski Pazar'da **yedi**, Allame Pazarı'nda sayısı belirtilmemiş **dükkânlar** bulunduğu anlaşılmaktadır. Günümüze sözü edilen yapılardan yalnızca vâkıfın medresesi ile tartışmalı olarak Eski Cami gelebilmiştir.

Vakfiyenin ikinci çevirisinde ek yapılar dikkati çekmektedir. Vakfa ait **Çarşı, Cendere** (ezme yeri), Eski Pazar'daki dükkanların sınırlarından birinde **Demre Hatun binti'l-Emir Bersulu el-Konevi** ve **Bedreddin Yalman hanları**, Konya'nın batısındaki **Kent Ahfus köyünde Hacı Muhtar** diye bilinen **Han** da geçmektedir. Bu yapılardan hiç biri günümüze gelememiştir. Dükkan sayısı seksenbirdir. Bunlardan beşi medresenin sınırlarındadır. Ayrıca, biri tuğladan olan onüç ev ile sayısı belirtilmemiş birçok evden söz edilmektedir. Şehrin dış kesiminde, dericilerin bulunduğu mahalde iki katlı onsekiz mesken geçmektedir. Mesken sözcüğünün muhtemelen konuttan çok, bu kesimde yaşayan tacirlerin dükkanları için kullanıldığını düşünmek mümkündür. **Eski Cami**'nin **Konya Sarayı** içinde olduğu da belirtilir. Medresenin yakınında **Cadde-i suk** (Çarşı caddesi) ile birçok yoldan ve üç mahalleden (biri iç kalede) söz edilir. Bunlardan biri, mescidi ve mülkü de belirtilen **Bakırçı Yusuf bin Süleyman, diğerleri Hoteni** ve şehir dışındaki **Meydani** mahalleleridir. T.Baykara, vakfiyeye göre kalede el-Hac İsa b.Mahmud üş-Şarabiy'üs-Sultani mahallesinin bulunduğunu öne sü-

1941, s.115, 148, 176, 186, 188-189,191'de, sultan I. Alâeddin Keykubad ve oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile ilgili olayların anlatıldığı bölümlerde "*Çaşnıgir Şemseddin Altunbey*" olarak geçmektedir. Çaşnıgir, sarayda sofraya hizmetlerini gören kişidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M.Z.Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I, İstanbul 1983, s.330-331.

21. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 1, s.197

22. **Ay.mak.**, s.200.

23. Ahmet Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, çev. T. Yazıcı, I, İstanbul 1973, s.123.

24. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 1,s.201.

25. **Ay.mak.**, s.203.

26. **Ay.mak.**, s.220-221.

rer²⁷. Ayrıca, şehrin çevresinde birçok koruluk ve bostan bulunduğu belirtilir.

Vakfiyede, yoksul ve dindar müslümanların ölümünde kefenlenme, mumyalanma ve gömülme masrafları için yapılan vakıflar da sayılmaktadır. Bu amaçla, Konya'nın dış kısmında *Bakırcı Yusuf mahallesinde iki dükkân, Eski Pazar'da bir sabunhane, dört ev ve altı dükkân* vakfedilmiştir.

Vakfiyede ayrıca, Anadolu'daki islamlaşma faaliyetine yönelik olarak, Konya şehrinin dış kısmında *Meydani mahallesinde Yeni Bağçe (Debbağlar)*de bulunan ve **onsekiz odası olan Hanın** gelirinin beşte birinin yerli ve yabancı olup da islam dinini kabul eden *hıristiyan, yahudi ve mecusilerin yemek, elbise, ayakkabı ihtiyaçlarını karşılamak ve sünnet edilmeleri, namaz kılacak kadar Kur'an öğrenmeleri için gereken masrafları karşılamak üzere vakfedildiği* belirtilmektedir.

Vakıf ve mülk sahipleri arasında *sultanın muhtesibi*(belediye/zabita işlerine bakan memur), *bir emir*, bir emir kızı, bir kadı (*muhacir*), beş *kuyumcu* (biri gayrimüslim), üç *tacir* (Tebrizli, Konyalı, biri de muhtemelen ihtida), bir *attar* (tır satan), bir *sarac* (eğerci), bir *kalensi* (şapkacı), bir *saffar* (bakırcı), bir *şerabi* (şarap taciri), bir *berber* (gayrimüslim), iki *patrik* adı geçmektedir. Vakıf ve mülk sahiplerinin onyedisi Konyalı (üçü "Rum"), üçü Tebrizli'dir. Mülk sahiplerinin sekizi gayrimüslimdir, üçü ise "Abdullah oğlu" olarak belirtilmiştir²⁸. Mülk sahiplerinden biri şafi'i, ikisi alevi (biri alevi es-sultani) olarak belirtilmiştir. Konya'nın batısındaki iki köyün halkının çoğu "küf-far"dir, Konya'ya gelip gidişlerinde, giriş çıkışlarında serbesttirler. Ayrıca üç köyün adı da rumcadır.

Sonuç olarak; Altunaba vakfiyesinden, medresenin işleyişine dair önemli verilerin yanı sıra, Konya şehrinde 1202 yılında mevcut olan bir cami, dört mescit, iki medrese (biri vâkıfın), üç şehir içi (biri vâkıfın) ve iki şehir dışı hanı (biri vâkıfın), üç pazar, bir sabunhane, bir cendere ve seksenbir dükkân, onüçü adlarıyla verilmiş (biri tuğla) birçok ev belirlenebilmektedir. Ayrıca, vâkıfın medresesinde bir kütüphanenin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Şehrin iç kısmında bulunduğu belirtilen **Eski Cami** muhtemelen Alâeddin Tepesi'nde, Selçuklu dönemi iç kalesinde yer alan Alâeddin Camii'nin bir bölümü olmalıdır. Nitekim Eflâki'de de, bu sefer eski Cami yerine **Kale Mescidi** adı karşımıza çıkmakta ve Mevlâna'nın bir cuma günü orada va'zettiği, bir cuma günü de orada tekbir getirdiği belirtilmektedir²⁹. Her iki adın da aynı yapı -Alâeddin Camii'nin ilk hali- için kullanıldığı kanısındayız. İbn Bibi'de ise **Saray Mescidi**'nden söz edilmektedir³⁰. Eflâki'deki bilgi **Cuma Camii**'nin varlığından çok dönemin ünlü mutasavvıfının saray erkaniyla birlikte bazı cuma günleri namaz kıl-

dığının ve vaaz verdiğinin göstergesidir kanısındayız. Biz kalede bir Cuma Camii olduğunu sanmıyoruz. Eğer olsaydı, ünlü arap seyyahı el-Herevi'nin kaledeki "kilisede bulunan Eflatun mezarı"ndan söz ederken yalnızca yanında bir "cami" bulunduğunu söylemekle yetinmiş olabileceğini sanmıyoruz³¹. Cuma günleri, sarayın alanı içindeki "Alâeddin Camii"nde dönemin ünlü kişilerinin saray erkaniyla birlikte Cuma namazını kıldıkları düşünülebilir (Res.4-5). Dolayısıyla Alâeddin Camii, ilk haliyle bile kanımızca "Ulu Cami" değil, Kale Mescidi/Camii veya daha doğrusu Saray Mescidi/ Camii olarak kullanılmıştır³². Şehrin "Ulu Cami" işleviyle kullanılan en büyük ve Cuma namazları kılınan camisini iç kalede değil, iç kalenin dışında aramak gerekir. Genellikle Anadolu'da ve Anadolu dışındaki islam şehirlerinde "Ulu Cami" veya diğer bir deyimle "Mescid-i Cuma" iç kalenin dışında, şehirde ticaret dokusunun yoğun olduğu kesimde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle başkentler için bu durum çok daha fazla geçerlidir. Bu nedenle, Selçukluların başkenti Konya'da ticaret dokusunun en yoğun olduğu bölge Altunaba Medresesi çevresi olduğundan, "Ulu Cami"nin de bu kesimde aranmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz.

"Eski Cami" ifadesi, şehirde bir "Yeni Cami"nin bulunduğunu düşündürmekle birlikte, vakfiyede bu konuda bir kayda rastlanmamıştır. Ancak, Eflâki'nin sözünü ettiği "Cuma Camii" belki de "Yeni Cami" veya Kale Camii'nden sonra iç kalede inşa edilmiş bir cami (muhtemelen Alâeddin Camii'nin batı bölümü) olarak yorumlanabilir.

Şehrin iç kısmı tabiri vakfiyede iç kale, dış kısmı tabiri ise, muhtemelen vakfiyenin düzenlen-

27. T.Baykara, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Ankara 1985, s.49.
28. "Abdullah oğlu" isimlendirmesinin, babaları zamanında müslümanlığı kabul eden ailelerin çocuklarının taşıdığı bir aile adı olduğu kabul edilmektedir. Bkz.O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 7,s.19. ayrıca bkz.O.Turan, "Les souverains seldjoukides et leurs sujets non-musulmans", **Studia Islamica**, 1953, s.65-100.
29. Ahmet Eflâki, **a.g.e.**, dipnot 23, s.221, 480.
30. İbn Bibi, a.g.e., dipnot 20, s.190.
31. el-Herevi, **Kitab uz-ziyarat**, nşr. J.Sourdel-Thomine, Damas 1953, s.59.
32. H.Karamağaralı, "Konya Ulu Camii", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, 4 (1982), s.121-132, bil.s.121'de, Konya'daki Alâeddin Camii'nin doğu bölümünün "Ulu Cami" olduğu kanısındadır. T.Baykara, "Ulu Cami. Selçuklu Şehrinde İskani Belirleyen Bir Kaynak olarak", **Bulleten**, LX/227 (1996), s.33-57, bil.s.53'de şunları yazmaktadır: "Konya'da kaledeki kiliseden bozma cami Eflatun Kilisesi diye anılan yapı olmalıdır. Konya'da sur içinde gelişen şehir şartlarına uygun olarak, kaledeki şehrin yeni semtlerine, ayrıca bir yeni cami, Alâeddin Camii yapılmıştır. Ancak 1221'deki yeni düzenlemeden önce dahi, en azından bir cami, muhtemelen İplikçi Camii veya yerindeki mabed, yapılmış olmalıdır. 1221 sonrasında da, muhakkak ki bir cami daha sur içindeki alana yapılmıştır (Kadı İzzeddin Camii)..."

mesinden onüç yıl önce Haçlı Seferleri sırasında büyük ölçüde tahrip olduğunu düşündüğümüz dış kalenin sınırladığı alan için kullanılmış olmalıdır³³. Nitekim, bugün yalnızca bir mekanı ayakta olan ve XVI. yüzyıla değin kullanıldığını bildiğimiz Altunaba Medresesi Selçuklu dönemi dış kale surları içinde, iç kalenin güney doğusunda yer almaktaydı. Üç yapı dışında, vakfiyede sözü edilen tüm yapılar Konya'nın dış kısmındadır. Kısa bir süre önce Haçlı tehdidi ve tahribatıyla yüz yüze gelmiş bir ülkenin başkentinde inşa edilmiş yapıların büyük bir bölümünün korunması bir alanda yer alması pek mümkün değildir. Altunaba vakfiyesi, kanımızca Selçuklu döneminde XIII. yüzyıl başlarındaki Konya şehrinin restitüsyonu hakkında da çok önemli veriler sunmaktadır.³⁴

Eski Cami'nin yanı sıra, şehrin içinde olduğu belirtilen Hoca İsa Mescidi ile Medrese-i Sultaniye'nin de iç kalede yer almış olduğu kanısındayız. Medrese-i Sultaniye adı da görüşümüzü desteklemektedir. Medresenin, sarayın yakınında, belki de alanı içinde XII. yüzyıla ait bir sultan yapısı olduğu görülmektedir.

Ne yazık ki, pazarların konumu için kesin bir görüş öne sürmek mümkün değildir. Ancak, Yeni Pazar'ın medresenin yakınında yer aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Eski Pazar'ın da çok farklı bir konumda bulunmadığı öne sürülebilir. Yeni Pazar'ın yaklaşık vakfiyeyle çağdaş olduğu, Eski Pazar'ın ise en geç XII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren mevcut olduğu düşünülebilir. Belki de Eski Pazar, Haçlı Seferleri sırasında tahrip edilen yapılardan biridir. Allame Pazar'ının yerini kesin olarak belirleyememize karşın, pazarın adı belki bize işlevi ve konumu hakkında bir fikir verebilir. "Alimler" anlamında kullanılan *Allame* sözcüğü dikkate alındığında, bu pazarın da Altınapa Medresesi'ne yakın bir konumda olduğu, Eski ve Yeni pazarların pek uzağında olmadığı düşünülebilir. Belki de bu pazar özellikle bilim adamlarının çeşitli gereksinimlerini karşılayan, daha çok kitap gereksinimlerine cevap veren bir tür sahaf görevi görmüş olabilir. Nitekim, başta Şam şehri olmak üzere, hemen tüm islam şehirlerinde de kitapçılar çarşısı olduğu bilinmektedir.³⁵

Yeni-bağçe (Debbağların yeri) ve burada ki onsekiz odalı **han** ile birlikte *Meydanî mahallesinin*, debbağların birçok islam şehrindeki konumu da dikkate alarak, şehrin dış kale surları dışında bulunması gerektiği kanısındayız. Meydan mahallesi ise, şehrin dışında, belki de ticari amaçla ve törenler için kullanılan bir meydanın bulunduğu kesim olduğu düşünülebilir. Buna karşılık, şehir içinde meydanın bulunduğu dair bir veriye vakfiyede rastlanmamaktadır.

Vakfiyede adı geçen yapı isimlerine bakılarak, baniler konusunda da bazı görüşler öne sürü-

lebilir. Konya'nın Selçuklular zamanındaki şehirleşme süreci dikkate alındığında, bu kadar erken bir dönemde daha çok sultanların veya devletin ileri gelenlerinin başkentini önemli yapılarını inşa ettirmesi beklenirken, vakfiyeden oldukça ilginç bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Konya'da, vakfiye ile belirleyebildiğimiz dört mescitten üçü ile dört handan birinin (şehir dışı hanı) banilerinin ticaretle uğraşan kişiler oldukları ve ikisinin (kuyumcu Hoca Yusuf, Tebrizli tacir Hoca Abdülcebbar) "hoca" ve ikisinin (Tebrizli tacir Hacı Bahtiyar bin Abdullah ve Hacı İsa eş-Şerabi) "hacı" lakabı taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu lakabı taşıyan kişilerin genellikle tacir olduğu, daha önceki bir çalışmada da vurgulanmıştır³⁶. Ayrıca mescitlerin birinin ve şehir dışı hanının banilerinin Tebrizli olmaları, şehir dışı hanının banisinin, muhtemelen müslümanlığı sonradan kabul etmiş Tebrizli bir aileye mensup olması (bin Abdullah) dikkat çekicidir. Bir hanın banisi ise kadındır.

Vakfiyede belirtilen iki yapının banisinin kuyumcu ve bakırcı olarak belirtilmesi dikkate alınarak, kuyumculuğun ve bakırcılığın daha XIII. yüzyılın başlarında bile Konya'da önemli olduğu, ticaret hayatında bir ihtisaslaşmanın ortaya çıktığı öne sürülebilir. Nitekim, daha önce belirttiğimiz mülk sahiplerinin meslekleri de bu olgunun çok daha geniş kapsamlı olduğunu gösterecek biçimde bu görüşümüzü desteklemektedir. Kuyumcu ve bakırcıların yanı sıra, mülk sahipleri arasında attar, sarac, şapkacı, berber gibi mesleklere sahip kişiler de yer almaktadır. Ayrıca, **bakırcı Yusuf bin Süleyman Mescidi**'nin yanı sıra, muhtemelen bu yapının banisine izafeten *Bakırcı Yusuf mahallesinin* bulunması ve burada dükkanların da yer alması dikkat çekicidir. Ayrıca, **Yeni-bağçe'nin Debbağların yeri** olarak belirtilmesinden, dericiliğin de XIII. yüzyıl başında Konya'da önemli olduğu sonucu çıkarılabilir. Çevresinde bir *meşdan* bulunmuş da bu görüşümüzü desteklemektedir. Nitekim, XIII. yüzyıl Anadolu ticaretinden söz eden birçok yayında, Selçuklu dönemi Konyası'nda kuyumculuk, bakırcılık ve dericiliğin, diğer birçok dalın yanı-

33. M.Michaud, *Bibliothèque des Croisades*, III, Paris 1829, s.52, 156, 180; O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1984, s.223-224. Yayında olan "Konya, Once a Seljuk Capital", **IX. Convegno Internazionale Le Mura Urbane. Urban Walls in the Islamic World, Rome 1st-2nd October 1993** tarihli bildirimizde bu konu ayrıntılı bir biçimde, kaynaklar yardımıyla Konya şehrinin restitüsyonu da yapılmaya çalışılarak, ele alınmıştır.

34. A.Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, I, Ankara 1996, bil.s.92-162.

35. A.Mazaheri, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, çev.B.Üçok, İstanbul 1972, s.188

36. R.Ettinghausen, "The Bobrinski 'Kettle', Patron and Style of an Islamic Bronze", *Gazettes des Beaux Arts*, 6 e ser., XXIV (1943), s.199-203.

sıra ticaret yaşamında önemli rolleri olduğu vurgulanmaktadır³⁷. Bu dalların vakfiyede adlarıyla belirtilmesi, XIII. yüzyıl başlarında ticaret yaşamında bir ihtisaslaşmanın olduğunun da kanıtımızca somut bir göstergesidir. Dükkan sayısı ve konumu da bunun farklı bir boyutu olarak yorumlanabilir. Belki de bu dönemde, Selçuklu Devleti'nin başkenti olan ve ticari açıdan büyük önem taşıyan Konya'da henüz çok gelişmiş olmasa bile, bir lonca teşkilatının oluşturulduğu bir varsayım olarak öne sürülebilir. Nitekim M.Bayram, erkek ve kadınların aynı ayn kurdukları ahi teşkilatlarının, Selçuklu döneminin en önemli ticaret merkezlerinin başında gelen Kayseri'de 1205'lerde kurulmuş olduğunu kaynaklar yardımıyla belirtmektedir³⁸. Aynı durumun yüzyıl başlarında başkent Konya'da da söz konusu olmaması için hiç bir neden yoktur. Ayrıca, ticaretle uğraşan kişilerin vakıfları ve mülkleri ile çarşıların daha çok şehrin güneybatı kesiminde, **Altunaba Medresesi** yakınında konumlandırılmış olması ve daha sonra bunların çevresine ticari amaçlı bir çok yapının eklenmesiyle bu kesimin, şehrin en canlı ticaret merkezi olarak biçimlenmesi bir rastlantı olmasa gerektir.

Vakfiyede, yoksul ve dindar müslümanların ölümünde kefenlenme, mumyalanma ve gömülme masrafları için vakıf olarak yapılan **sekiz dükkan, bir sabunhane** ve **dört evin** belirtilmesi de oldukça ilginç bir olgudur. Yoksul müslümanların dahi mumyalanması, bu dönemde mumyalama geleneğinin hiç değilse Konya'da çok yaygın olduğunu göstermektedir. Bu durum, belki de niçin hemen tüm Selçuklu türbelerinin çift katlı yapılmış olduklarına da kesin bir yanıt oluşturabilir.

Vakfiyede, **Yeni-bağçe'deki hanın** gelirinin beşte birinin islam dinini kabul eden hıristiyan, yahudi ve mecusilerin bazı gereksinimlerini karşılamak üzere ayrılmış olduğunun belirtilmesi de oldukça ilginç ve önemli bir veridir. Farklı dinlerin belirtilmesi, şehirde o dönemde hıristiyan ve müsevilerin de yaşadığının somut bir göstergesidir. Nitekim T.Baykara, şehrin güney kesiminde hıristiyanların yaşadığını belirtir; ayrıca şehir içinde ve dışında ermenilerin yaşadığına da işaret eder³⁹. Her ne kadar bazı araştırmacılar Konya'da gayrimüslimlerin yaşadığına dair fazla bir bilgimiz olmadığını savlarsa da, her iki veri de bu görüşü çürütecek niteliktedir.⁴⁰ Ayrıca, yukarıda sözü edildiği gibi mülk sahiplerinden bir bölümünün "**Rum**" olarak belirtilmiş olması da şehirde müslüman olmayanların yaşamasının ötesinde mülk sahibi de olduklarını göstermektedir.

Sınırlı değerlendirmemiz dahi, Altunaba vakfiyesinin Konya şehri ve Selçuklu dönemi hakkında Sanat Tarihi ve özellikle Sosyal Tarih açısından ne denli önemli bilgiler içerdiğini göstermektedir kanısındayız.

2. Sivas'ta I. Keykavus Darüşşifası Vakfiyesi:

1 Muharrem 615/30 Mart 1218 yılında Selçuklu sultanı **I. İzzeddin Keykavus** tarafından **Sivas'ta** Selçuklu döneminde Aşağı Kale'de günümüzde Medreseler sokağında yer alan **Darüşşifası** için düzenlenmiştir (Res.6-7). İki kez yayınlanmış olan vakfiyenin üzerinde duracağımız nüshası, 19 Zilkade 1286/20 Şubat 1870 tarihinde vakıf defterine kaydedilen ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan nüshasıdır.⁴¹

Vakfiyede yer alan Sultan **I. İzzeddin Keykavus'un** ünvanlarının kitabelerinden daha fazla olduğu saptanmıştır. Bunlar arasında, "büyük sultan, yüce hükümdar, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, dünya meliklerinin sultanı, ülkelerin koruyucusu, halifelerin yardımcısı, din ve dünyanın şerefli ayı, islamın ve müslümanların sığınağı, dünyada adeleti ihya eden, kara ve denizlerin sultanı, Selçuk oğullarının baş tacı" gibi ünvanları dikkati çekmektedir.⁴²

Sultan **I. İzzeddin Keykavus** 1211-20 yılları arasında hüküm sürmüş, zamanı Selçuklu devletinin başta ticaret olmak üzere her alanda en parlak dönemlerinden biri olmuş, başta Konya'daki **Alâeddin Camii'nin** batı bölümü olmak üzere birçok esere damgasını vumuştur. Kendisi de şiirle yakından ilgilenen sultan, sarayında dönemin birçok ünlü edebiyatçıları başta olmak üzere sanatçıları korumuştur. En önemli eserlerinden biri olan **Sivas'taki Darüşşifası**'ndaki 1220 tarihli **Türbesi**'nde şu ünlü dizeleri yer almaktadır:

"Biz ki dünyayı terk edip göçtük
Gönül derdi ekdik, matemler biçtik
Şimdiden sonra nöbet sizindir
Biz sıramızı savdık ve geçdik."⁴³

Vakfiyenin en önemli yanlarında biri, günümüze gelebilmiş saptayabildiğimiz tek sultan vakfiyesi olmasıdır. Ayrıca, 1217 yılında inşa edilmiş darüşşifanın işleyişine dair çok önemli bilgiler içermesi açısından da ayrı bir yere sahiptir. Vakfın mütevellî ve nazım Ferruh b. Abdullah bir çok ün-

37. W.Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, çev.E.Z.Karal, Ankara 1975, s.328-333; M.Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, 1 (1243-1453), 3.basım, İstanbul 1979, s.17, 30-33

38. M.Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Konya 1991, s.44, 82, 148, 152; **Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı)**, Konya 1994, s.52-54.

39. T.Baykara, **a.g.e.**, dipnot 27, s. 45-46.

40. U.Tanyeli, **Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. yüzyıl)**, İstanbul 1987, s.53-54.

41. Bkz. not 3. Vakfiye metni için bkz. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter No.584, s.288-291.

42. A.H.Bayat, **a.g.e.**, dipnot 3, s.8.

43. İbn Bibi, **a.g.e.**, dipnot 20, s.83.

vanının yanı sıra "emir-i kebir (büyük emir), meliklerin sultanların mutemedi, saray hazinedarı üstad-dar" olarak nitelendirilmektedir.⁴⁴

Vakfiyede ayrıca, darüşşifada üstün yetenekli ve deneyimli doktorların, değerli göz hekimlerinin, merhametli ve şefkatli cerrahların çalışacağı, tedavide ot köklerinin kullanılacağı belirtilmiştir. Vakfın gelirinin öncelikle vakfın gelişmesine, yıkılan yerlerin inşasına, harap olan yerlerin yenilenmesine ve onarımına, gelirlerin artırılmasına harcanması, vakıf mallarından hiç birinin üç yıldan fazla kiraya verilmemesi şart koşulmuştur.⁴⁵

Vakfiyedeki yapılar arasında; **Sivas** dışında **Bezzazlar Çarşısı**'nın sınırındaki **Kazvinli Cemaleü'd-din Mehmed'in yaptırdığı Cami** olmak üzere **bir cami**; Ereğli'nin dış mahallesinde **Hacı Balak** ve Sivas'ın dışında **Fındık İmadü'd-din Ayaz b. Emir Aher** mescitleri olmak üzere **iki mescit**; Sivas dışında Darüşşifa'nın sınırındaki **Melik Nizamü'd-din Yağbasan'ın Hanikahı** dini yapılar arasında sayılmıştır. Sivas dışında, Tokat caddesi ağzındaki Darüşşifa'nın sınırındaki **Selçuklu Medresesi** ile **Darüşşifa** (vâkıfın) eğitim ve sağlık yapıları olarak geçmektedir. Ticaret yapıları arasında, **Aksaray** dışında Mermindi (Rumiye) köyü sınırları arasında **Selçuklu** ve **Sivas**'ın dışında Bezzazlar Çarşısı'nın sınırında **Kalniye (Halife) hanları** olmak üzere **iki han**; Ereğli'nin dış mahallesinde **Türkmenler**, **Sivas** dışında **Bezzazlar**, **Terziler** ve **Haffaflar (Kavafılar) çarşıları** olmak üzere **dört çarşı**; **Sivas**'ın dışında **Hayvan Pazarı** yer alır. Ayrıca **Konya**'nın dışında **Kayserili Reisü'd-din Alişer b. Hasan'ın Buzluğu**; Kayseri'ye bağlı **Balakasi** (Balagesi köyü) yolu ağzında, **Kayseri** yolu doğusunda eski ve kullanılmaz, Kayseri'ye bağlı **Kavzin** ve **Engür Gölü köylerinin** yol ağzına **Oskifan Be-zahan**'ın yaptığı, Gölcüğün kenarında, **Malatya**'da Elbistan'a giden büyük caddenin geçidi olan, Sivas'ın **Kan-abad** (Avcıpınar) nahiyesinde **Danyal Köprüsü** olmak üzere **beş köprü**; Kayseri'ye bağlı **Efkere** (Bahçeli) ile **Balakasi** köyleri arasındaki yolun kuzeyinde Mançusun (Yeşilyurt) köyü "fellaahları"nın tamir ettikleri harap **Kale**; Kayseri'ye bağlı **Engür köyü Mezarlığı**; Kayseri'ye bağlı Efkere köyüne bakan ve **Balakasi dağındaki harap kiliseler** olmak üzere **iki kilise** sayılmaktadır.⁴⁶ Sayılan yapılardan vâkıfın darüşşifası ve Konya'daki buzluk dışında hiç bir yapı ne yazık ki günümüze gelememiştir.

Ereğli'nin dış mahallesinde Türkmenler Çarşısı'na bitişik **otuz dükkân** ve sınırında **Şehabü'd-din Alemlî dükkanları** adıyla bilinen **sultan dükkânları**, aynı yerde **üç dükkân**, **Sivas**'ın dışında **yetmişsekiz dükkân**, **Mimar Bedreddin Ali'nin evleri**, aynı yerde **dört ev**, **Konya** ve **Kayseri** çevresinde **değirmenler**, **Aksaray**, **Konya** ve **Sivas** dışında **bahçeler**, **Kayseri** ve

Konya çevresinde **bağlar**, **Kayseri** çevresinde **bostanlar**, **Kayseri** çevresinde **ahır ve haralar**, Kayseri'ye bağlı **Frenk köyü** batısında **Türkmenlerin ahırlarından** söz edilmektedir. Ayrıca, Kayseri dışında **Sivas caddesi**, Malatya'dan Elbistan'a giden **büyük cadde**, Tokat'ın güneyinde **büyük cadde**, Sivas yakınında **büyük cadde**, Konya dışında **bir büyük yol**, Kayseri yolunda **Kemer Yol**, Cenne dışında Beytekin köyünde **bir** ve Ereğli dışında **dört yol**, Sivas'ın dışında **bir yol**, Balakasi köyünde ortası pınarlı **yol**, Sivas dışında **Bezzazlar Çarşısı**'nın **Tellâl Meydanı** vakfiyede geçmektedir.

Vakıf ve mülk sahiplerinin meslekleri dikkate alındığında, iki *emir* (Kayseri, Sivas), bir *melik* (Sivas), bir *muhtesib* (Sivas), bir *mimar* (Sivas), bir *ipekçi* (Sivas), bir *dokumacı* (Sivas) bir *sarac* (Kayseri), bir *bakkal* (Sivas), iki "*hacı*" ünvanlı kişi (Ereğli, Sivas), üç *papaz* (Kayseri, Malatya ve Sivas) karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Ereğli dışında Türkmenler Çarşısı'nda **Şehabü'd-din Alemlî** dükkanları adıyla bilinen **sultan dükkânlarından** ve Sivas dışında, darüşşifanın sınırında **sultan bahçesinden** söz edilmesi de dikkat çekicidir. Vakıf sahiplerinden biri Kayserili (Konya), diğeri Kazvinli (Sivas)'dir. Beş gayrimüslimin (Kayseri ve Sivas) adı vakıf, beşi ise mülk sahipleri arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak; Sivas Keykavus Darüşşifası vakfiyesi bize yapıda çalışan kişiler hakkında bilgi veren Anadolu'daki saptayabildiğimiz en erken tarihli Darüşşifa vakfiyesidir. Darüşşifada, ihtisaslarına göre ayrılmış doktorlar, göz doktorları ve cerrahların bir arada çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ot köklerinin tedarik ve tertibine yönelik bilgi, yapıda bir eczahane de bulunabileceğini düşündürmektedir. Vakfın mütevelli ve nazırı olan ve aynı zamanda saray hazinedarı olduğu anlaşılan Ferruh b. Abdullah, Çankırı'daki 1235 tarihli Darüşşifanın da banisidir.⁴⁷

Vakfiyede sözü edilen yirmiiki yapıdan onu Sivas'ta, yedisi Kayseri'de, ikisi Ereğli'de, biri Aksaray'da, biri Konya'da, biri Malatya'da bulunmaktadır. Sivas'taki yapılardan biri cami, biri mescit, biri medrese, biri darüşşifa (vâkıfın), biri hanikah, biri han, biri köprüdür. Yapılardan yedisi şehrin ticaret dokusu içinde, darüşşifa ile birlikte üçü birbirinin sınırında yer almaktadır. Kayseri dışında dört köprü, bir kale ve iki kiliseden söz edilmektedir. Ereğli'deki mescitle çarşı aynı kesimdedir. Aksaray'da bir han, Konya'da bir buzluk ve Malatya-Elbistan yolunda bir köprü bulunmaktadır. Ayrıca, Sivas di-

44. A.H.Bayat, a.g.m., dipnot 3, s.14.

45. Ay.es., s.14.

46. Ay.es., s.8-13.

47. Yapı hakkında ayrıntılı bilgi ve kitabesi için bkz. Y.Önge, "Çankırı Hasbey Darüşşifası", *Vakıflar Dergisi*, V (1962), s.251-257.

şında dört evle sayısı belirtilmeyen evler, Kayseri'ye bağlı Engür köyünde bir Mezarlık yer almaktadır. Vakfiyede yüzonbir dükkan ve sayısı belirtilmeyen dükkanlardan söz edilmektedir. Dükkanlardan yetmişsekizi Sivas'ın dışındaki ticaret alanında, geri kalanı ise Ereğli'nin dış mahallesindeki ticaret dokusu içinde yer alır. Ereğli'deki dükkanlar arasında sultan dükkanları da sayısı verilmeksizin belirtilmiştir.

Yapıların vakıflarından yalnızca dokuzunun meslekleri belirlenebilmektedir. Altunaba vakfiyesinden farklı olarak devlet adamları tacirlerden daha çoktur. Vakıflar arasında bir papazın da bulunması dikkat çekicidir. "Hacı" ünü taşıyan iki vakfın eserinin de ticaret dokusu içinde yer aldığı belirtilmiştir. Daha önce bu konuda öne sürdüğümüz görüşü bu yapıların konumu da destekler niteliktedir. Ev sahipleri içinde bir mimarın (Bedreddin Ali) evinden de söz edilmesi ilgi çekicidir. Bu mimarın hiç bir yapısını ne yazık ki mevcut kitabeler aracılığıyla saptayamadık.

3. Celâleddin Karatay Vakfiyesi:

Emir Celâleddin Karatay'ın vakfiyesi **Han, Medrese** ve **Darü's-süleha**'sı için düzenlenmiştir. Han'ın asıl vakfiye metni 643-645/1245-48, zeyli (eki) ise 645-646/1247-49 tarihlidir. Medrese vakfiyesi ise 651/1253-54 tarihli asıl metin ile 652/1254-55 ve 660/1261-62 tarihli iki zeylden oluşmaktadır. Celâleddin Karatay'ın kardeşi **Kemâleddin Rumtaş** tarafından inşa ettirilen **Mescit** ve **Zaviyesi**'nin vakfiyesi ise 646/1248-49 tarihlidir.⁴⁸

Celâleddin Karatay'ın hayatına dair bilgilerimiz ne yazık ki oldukça sınırlıdır. İbn Bibi, onun aslen bir Rum kölesi olduğunu belirtir⁴⁹. O. Turan, Karatay'ın Selçuklular tarafından Anadolu sınırlarına yapılan bir sefer sırasında ele geçirilip köleler arasında, *gulam-hânede* yetiştirildiği, sonra saraya veya orduya alındığı ve azad edilerek sarayda veya orduda bir mevkie çıkarıldığı kanısındadır⁵⁰. I. Alâeddin Keykubud zamanında emirlik, II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında *taşthâne* ve *hazine-i hassa emirliği*, II. Keykavus zamanında *naiblik*, üç sultan saltanatı sırasında *atabeylik* görevlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır⁵¹. Her ne kadar kendisinden taşithane emiri veya taştdar diye söz edilmezse de, Keykubad'ın düğün merasimi öncesinde Malatya yolunda rahatsızlanması üzerine Celâleddin Karatay'ın ona leğen (taş) getirmesi olayı, bu sırada Karatay'ın taştdar görevinde bulunduğunu düşündürülebilir⁵². Vakfiyelerinde kendisine *emir-i devat* ve *sipehsalar* gibi ünvanların verilmiş olması, bunları Keykubad zamanından önce almış olduğunu göstermektedir. Nitekim, Keykubad'ın cülûsundan önce Devat Emirliği ve *Sipehsalar* mevkiinde dört yıl kadar bulunduğu öne sürülmektedir⁵³. Baycu'nun ikinci Anadolu seferi

sırasında (652/1254) Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de öldüğü ve tabutunun Konya'ya götürüldüğü belirtilir⁵⁴. Anonim Selçuknâme'de, Celâleddin Karatay'ın 612/1215'den 652/1254 yılına kadar Selçukluların hizmetinde bulunduğu; şeyhlerin, alimlerin sohbetlerinden hiç bir zaman geri durmadığı, onların hizmetinde bulunduğu, **Bağdat'ta Şeyh Şahabeddin Sühreverdi'nin Türbesini** yaptırdığı yazılıdır.⁵⁵

Vakfiyenin zamanında düzenlendiği Selçuklu Sultanı **II. İzzeddin Keykavus**'un ünvanları arasında, "doğu ve batıda Tanrı'nın gölgesi, dünya ülkeleri bekçisi, dünya ve dinin izzeti, islam ve müslüman yardımcısı" sayılabilir⁵⁶. Daha çeşitli olduğu dikkati çeken Celâleddin Karatay'ın ünvanları arasında, "emir, yüce ordu komutanı, en hayırlı din için amel eden, islam ve müslümanların inancası, melik ve sultanların güvencesi, Sultanın emini ve yakını, Abdalların meliki, tarikat sahibi, Tanrı'nın yeryüzündeki velisi, taş ve devat beylerinin beyi" belirtilebilir. Vakfiyede adı, "Abdullah oğlu Karatay" olarak geçmektedir.⁵⁷

Han vakfiyesinden, bir *mütevelli*, bir *müşrif*, bir *nazır*, bir *imam*, bir *müezzin*, bir *mu-zif* (hana gelenleri kabul eden), bir *afif* (*havayıcı*), *emir* (hanın günlük zaruri ihtiyaçlarına bakan), bir *hancı*, bir *baytar*, bir *aşçı*, bir *atlı* (*faris*; hanın ve vakıfların işleriyle meşgul olan), bir *ayakkabıcının* görev yaptığı anlaşılmaktadır⁵⁸. Hana, imardan sonra artan gelirle elli büyük *kase çanak*, yirmi *bakır tabak*, yüz büyük *odun çanak*, elli *odun tabak*, *bakırdan* on büyük, beş orta, beş küçük *tencere*, iki büyük *leğen*, iki büyük *kazan*, iki büyük *havan*, on *kazma* ve *matbah* için gereken aletlerin temin edilmesi; su seddi, han ve türk-

48. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 7, s.17-171, bil.s. 84, 87.

49. İbn Bibi, **a.g.e.**, dipnot 20, s.244.

50. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 7, s.20, 22.

51. İbn Bibi, **a.g.e.**, dipnot 20, s.93, 187 (emir), 199 (taştdar hane ve hazine-i hassa emirliği), 228, 242 (naib), 248 (atabey).

52. **Ay.es.**, s.117.

53. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 7, s.22-23.

54. **Ay.es.**, s.255; **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi**, çev. F.N.Uzluk, III, Ankara 1952, s.34.

55. **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi**, çev. F.N.Uzluk, III, Ankara 1952, s.34. Celâleddin Karatay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M.F.Uğur-M.M.Koman, **Selçuk Büküklerinden Celâlüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri**, Konya 1940; O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 7, s. 17-49; H.G.Crane, **Materials for the Study of Muslim Patronage in Saljuq Anatolia: The Life and Works of Jalal al-din Qaratai**, Harvard University, The Department of Fine Arts, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge, Massachusetts 1975.

56. O.Turan, **a.g.m.**, dipnot 7, s.109.

57. **Ay.mak.**, s.109-110.

58. **Ay.mak.**, s.113-114.

çe kaldırım denilen yolun imar edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁵⁹. Ayrıca, vakıf gelirinden her yıl ayakkabılar için yeterli deri ve sahtiyan, hayvanlar için gerekli nal ve çivi alınması, maaş ve masraflardan arta kalan gelirden hana gelen ve handan geçen müslüman, kafir, erkek, kadın, hür ve köle her yolcuya, okkası yüz dirhem üç okka iyi ekmek ve pişmiş yemekten bir çanak ile bir okka pişmiş etten verilmesi; ayakkabısı olmayan her fakir yolcuya ayakkabı temin edilmesi; hana gelen herkesin hayvanlarına yetiştirilecek kadar saman ve arpa sarfedilmesi şart koşulmuştur⁶⁰. Handa kışın yolcular için zeytinyağı ve odun yakılmasını ve hanın içindeki mescitte, bir yıl süresince güneşin batışından sabah namazına kadar aydınlığın mum ile sağlanması, hana inen yolculara fark gözetmeksizin her cuma akşamı eşit miktarda bal helvası dağıtılması gerekli görülmüştür. Handa hastalanan her fakirin, iyileşinceye veya ölünceye kadar ilaç ve şuruplarla tedavi edilmesinin, ölürse yıkanma ve kefenlenmesinin vakıftan yapılması şart kılınmıştır.⁶¹

Vakfiyede sözü edilen yapılara gelince; **Karahisar'da Hatip Camii; Kayseri** dışında **Hızır ve İlyas Mescidi** ile vakfedilen **Han**'in içindeki olmak üzere **iki mescit; Konya'daki Karatay Zaviyesi; Kayseri'de Şark Karahisarı Çarşısı'nda Rumtaş ve Konya'da Emir Kemâleddin Rumtaş** olmak üzere **iki medrese; Kayseri'de Şark Karahisarı Çarşısı'nda Behramşah ve Kayseri'nin dış kısmında Kasaplar Çarşısı'nda** olmak üzere **iki şehir içi hanı** ile **Elbistan yolunda, Sarahor köyü** arazisinde **vâkıfın şehir dışı hanı** (Res.8-9); **Kayseri** içinde **Behramşah/Şark Karahisarı** ve dışında **Kasaplar çarşıları** olmak üzere **iki çarşı; Konya'da** Kemâleddin Rumtaş Medresesi'ne bitişik **vâkıfın ve Sarahor köyünde** olmak üzere **iki hamam; Kayseri'de üç, Meşhed köyünde** dört olmak üzere sayısı belirtilmiş **yedi ev** ile **Sarahor köyünde evler; Kayseri'de Ayavasıl Kapısı'ndan** söz edilmektedir. **Kayseri** dışında **Ayavasıl** ve **Kasaplar Çarşısı'nda** olmak üzere **iki kilise; Kayseri-Elbistan yolunda Manastiriz Manastırı** sayılmıştır⁶². Bu yapılardan yalnızca vâkıfın hanı ile içindeki mescit günümüze iyi durumda gelebilmiştir. Konya'daki emir Kemâleddin Rumtaş Medresesi'nin ise yalnız bir eyvanı ile bazı duvar kalıntıları ayakta.

Sayısı belirtilmiş **on dükkândan** altısı **Konya** içinde, üçü **Konya** dışında **Kasaphane** ve **Garipler Çarşısı'nda**, biri **Sarahor köyündedir**. Ayrıca, **Kayseri** içinde sayısı belirtilmemiş dükkanlar da geçmektedir. **Meşhed köyü** ve **Konya'da** birer **ekmek fırını** ve **Kayseri** dışında bir **tuğla fırını** belirtilmiştir.

Medrese vakfiyesi de Selçuklu sultanı **II. İzzeddin Keykavus** zamanında düzenlenmiştir. Sultan, diğer vakfiyedekine benzer ünvanlarla anılmaktadır. Vakıf için de aynı şeyler geçerli olmakla

birlikte, bu vakfiyede görev ünvanının "Atabeg" olduğu anlaşılmaktadır.⁶³

Vakfiyeye göre **Celâleddin Karatay, Konya** şehri içinde, **Emir Kemâleddin Rumtaş'ın medresesi** hizasındaki caddede medresesini (Res.10-11), dört mezhepten olan alim, fakih ve şeriflere, müderrisin şeriat, hadis, usul ve fur'u ve hilaf ilimlerini bilerek Hanefi mezhebinde olması koşuluyla vakfetmiştir. Vakıf bir veya iki, çok gerekli hallerde üç yıldan fazla kiraya verilemez. Gelir ve ürünlerden önce vakıfların korunması ve onarımına; sonra odaya **hasır, zeytinyağı, halı** (yaygı) ve **Regaip, Şaban'ın ortası ve Kadir** gibi üç gecede **mum** almak için harcanır. **Medresede; hanefi mezhebinden bir müderris, bir mütevelli, hanefi mezhebinden olan bir mu'id, bir kapıcı, bir ferah, dört mezhepten birer imam** ile sayısı belirtilmeyen **fakihlerin** bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴

Vakfiyeye göre, **Antalya'da** kale içinde **bir cami; Antalya'da** kalenin dışında **bir darü's-süleha; Konya'da vâkıfın ve Emir Kemâleddin Rumtaş'ın medreseleri** (Res.12) olmak üzere **iki medrese; Konya** içinde **Buğday Pazarı'nda bir han; Konya** içinde **Buğday Çarşısı; Konya** dışında **Çaşnığir Kapısı'nda Kamereddin Mezari** olmak üzere **bir türbe; Antalya'da kale; Konya'da** emir Kemaleddin Rumtaş Medresesi yakınında **Sultan, dışında Çaşnığir kapıları** olmak üzere **iki kapı; Divriği'ye bağlı Nurşin köyünde Saraygün Manastırı** sayılmıştır⁶⁵. Bu yapılardan **Antalya'daki darüssüleha, Konya'daki Karatay Medresesi ve Konya'daki Kamereddin Türbesi** günümüze gelebilmişlerdir.

Celâleddin Karatay'ın kardeşi **Rumtaş bin Abdullah** adına düzenlenmiş **Konya'daki Mescit ve Zaviye** vakfiyesi de Selçuklu Sultanı **II. İzzeddin Keykavus** zamanında düzenlenmiştir. Kendisinin ve **Celâleddin Karatay**'ın (*taşt ve devat* beyler beyi) ünvanları sayıldıktan sonra, **Kemâleddin Rumtaş bin Abdullah**, "emir, büyük ordu kumandanı, melik ve sultanların dayanağı" olarak nitelendirilmiştir.⁶⁶

Vakfiyede, **Konya'nın** dış kısmında **vâkıfın mescidi; aynı yerde vâkıfın zaviyesi; Konya'da Ayakkabıcılar, Garipler ve Kasaplar çarşıları** olmak üzere **üç çarşı; Konya'da İhtiyar Hamamı; Konya'nın** dışında **Kasaphane Kapısı** geçmektedir. Bu yapılardan yalnızca

59. Ay.mak., s.113.

60. Ay.mak., s.114.

61. Ay.mak., s.115.

62. Ay.mak., s.82, 111-126.

63. Ay.mak., s.140.

64. Ay.mak., 140-142.

65. Ay.mak., s.141-156.

66. Ay.mak., s.154-156.

vâkıfın Konya'daki mescidi ayaktaadır. Ayrıca, **Konya'da** Ayakkabıcılar, Garipler ve Kasaphane Çarşısı'ndaki **dört dükkândan**, İhtiyar Hamamı mevkiinde bir **fırından** ve bir **hendekten** söz edilir⁶⁷. Mahallelere yöndik bilgiler çok sınırlıdır. **Kayseri** içinde **Münşi Necmeddin** ve **Kayseri** dışın-da **Emir mahallelerinden** söz edilmektedir.⁶⁸

Ne yazık ki, genellikle yapıların vakıfları belirtilmemiştir. Vakfiyeden, vakıflar dışında (Celâleddin Karatay ve kardeşi Kemâleddin Rumtaş) hiç bir vâkıfın adı saptanamamaktadır. Karahisar'daki Hatip Camii, Kayseri içindeki Behramşah Çarşısı ve Konya dışındaki Kamereddin Mezarı'nın adlarına bakılarak ikisinin vâkıf, birinin de muhtemelen vâkıfın görevini belirleyici bir isimlendirme olduğu varsayılabilir.

Vakfiyedeki ellüç mülkten dördü çarşıların bulunduğu bölgede, yedisi Kayseri'nin dışında Uluslararası Fuar'ın toplandığı Meşhed yakınında, üçü yapıların çevresinde, kadınlara ait üçü Konya'daki Çaşnığir Kapısı yakınında yer alır. Mülklerden biri *sultana* (Kayseri dışı), dördü *emirlere* (üçü Kayseri, biri Konya), biri "*hoca*" (Kayseri) ve üçü "*hacı*" (üçü de Kayseri) ünü taşıyan kişilere, bir *şeyhe* (Kayseri), biri *bezzaza* (Kayseri), biri *keşişe* (Kayseri), altısı kadınlara (dördü Konya, ikisi Kayseri) aittir. Ellüç mülkten onsekizi (üçü Meşhed, ondördü Kayseri, biri Konya) gayrimüslimlere aittir, ayrıca üçü de ihtida olabilir ("Abdullah", ikisi Konya, biri Kayseri).

Sonuç olarak; vakfiyeden han ve medresenin işleyişine ait çok önemli bilgiler elde etmekteyiz. Özellikle han vakfiyesinden, hanın mekanlarının işlevlerine yönelik bazı sonuçlar da çıkarmak mümkündür. Her üç vakfiyede sayılan yapılar ele alındığında; Karahisar ve Antalya'da birer cami; Kayseri'de ve Konya'da birer mescitle, Karatay Hanı'nın içindeki mescit; Konya'da bir zaviye, Antalya'da bir darüssüleha olmak üzere yedi dini yapı dikkati çekmektedir. Buna karşılık, biri Kayseri'de, ikisi Konya'da olmak üzere üç medrese karşımıza çıkmaktadır. Ticari yapılar arasında Kayseri'de iki, Konya'da bir şehir içi hanı ile Celâleddin Karatay'ın şehir dışı hanının yanı sıra Kayseri'de iki, Konya'da dört çarşı yer almaktadır. Ayrıca, Konya'da iki ve Celâleddin Karatay'ın hanının bulunduğu Sarahor köyünde bir hamam; Konya'da bir türbe; Antalya'da bir kale; Konya'da üç, Kayseri'de bir olmak üzere dört kapı; Kayseri'de iki kilise; Divriği'nin Nurşin köyünde bir manastırdan söz edilmektedir.

Altunaba vakfiyesindeki mescitlere bir, medreseye iki, hanlara yalnızca bir yapının eklenmesi söz konusudur. Ayrıca, bir de mescitle ilişkili bir zaviyenin XIII. yüzyıl ortalarında inşa edildiği görülür. Böylelikle, küçük de olsa bir yapı topluluğunun varlığından söz edebiliriz. Altunaba vakfiyesinde belirtilen yapıların boyutlarının bilinmemesine karşın, günümüzde hâlâ mimarisi ve süslemeleriyle

dikkati çeken Karatay Medresesi'nin büyük programlı bir yapı olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca çarşılar XIII. yüzyıl ortalarına doğru Kasaplar, Ayakkabıcılar, Buğday ve Garipler çarşılarının eklendiği söylenebilir. Garipler Çarşısı'nın adının yanı sıra özellikle konumu dikkate alındığında belki Keykavus Darüşşifası'nda Ereğli dışında yer aldığı belirtilen Türkmenler Pazarı ile işlevi yüklendiği düşünülebilir.⁶⁹

4. Caca Oğlu Nureddin Cebra'il Vakfiyesi:

Caca oğlu Nureddin Cebrail'in vakfiyesi, birbirini tamamlayan ve kısmen yineleyen üç nüsha halinde düzenlenmiştir. İlk nüshayı oluşturan Arapça *İskilip yazması* 10 Şevval 670/10 Mayıs 1272, iki yazmadan oluşan Arapça-Moğolca *Kırşehir nüshaları* 20 Şevval 670/20 Mayıs 1272 tarihli. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan *İskilip yazması* daha çok Kırşehir ve *İskilip*'teki vakıfları içermektedir. Birinci Kırşehir yazması, Caca oğlu'nun ailesi ile Kırşehir, Kayseri ve Talimeğini (Ankara yakınında bir köy?)'de bulunan vakıfları kapsamaktadır. İkinci Kırşehir yazması ilkinin özeti niteliğindedir; Caca oğlu'nun ailesi ile Kırşehir'deki medresesine ait vakıfları tanıtılmaktadır.⁷⁰

Nureddin Cebrail'in babasının Ceceli aşiretinin beyi Bahâddin Caca olduğu öne sürülmektedir. Nureddin Cebrail'in 1240 yılında, Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında (1237-46) Kırşehir'de dünyaya geldiği sanılmaktadır. Caca oğlu becerikliliği sayesinde Moğollar ile Selçukluların istikrarlı bir biçimde idare ederek her ikisinin de güvenlerini kazanmış ve Selçuklu emirleri arasına katılmıştır. Selçuklu sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında (1266-83) Tokat ve Eskişehir valiliklerinde bulunmuş, vezir ve sipehsalar mertebelerine kadar yükselmiştir. Eskişehir valisi iken onyedinci cami ve zaviye onarttığı, bir cami ve bir han yaptırdığı bilinmektedir. Sonraları Kırşehir valisi olan Nureddin Cebrail, III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, 1277 yılında baş gösteren Cimri ayaklanmasını bastırmakta önemli bir rol oynamıştır. **Kırşehir'deki**, günümüzde cami olarak kullanılan **Caca Bey Medresesi**'ni Kırşehir valiliği sırasında 671/1272 yılında yaptırmıştır (Res.13-14). 1301 yılında Rum Tekfurları ile çarpışırken şehit düştüğü belirtilen Caca oğlu Nureddin Cebrail'in tabutu Kırşehir'e getirilerek Caca Bey Medresesi'ndeki türbesine defnedilmiştir.⁷¹

67. **Ay.mak.**, s.156.

68. O.Turan, **a.g.m.** dipnot 7, s.112.

69. T.Baykara, **a.g.e.**, dipnot 26, s.57.

70. A.Temir, **a.g.e.**, dipnot 10, s.3-7.

71. Caca oğlu Nureddin Cebrail'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, **Selçuk Devletleri Tarihi**, çev. M.N.Gencosman, Ankara

Vakfiyenin zamanında düzenlendiği Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ünvanları arasında, "Arap ve Acem hükümdarlarının sahibi, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, doğu ile batıda Tanrı'nın ve halifesinin yardımcısı, Selçuk ailesinin tacı, kara ve denizlerin sultanı" sayılabilir.⁷² Vakfın çeşitli ünvanları arasında, "emir ve büyük kumandan, asker besleyerek sınırları koruyan, hayırlı işleri destekleyen, din ve devletin nuru, hükümdar ve sultanları destekleyen" türünde nitelendirmeler belirtilebilir.⁷³

İskilip yazmasından, İskilip'teki medresede bir *müderris*, bir *mu'id*, bir *müezzin*, bir *kapıcı*, on *talebenin* bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴

İskilip yazmasında; **Kırşehir'de** Kunduracılar Pazarı'nda ve medresenin arkasında, **Konya'nın** dışında ve **Arslan köyü'nde**, **Kayseri'de** **Nizameddin el-Müstevfi Camii**, **İskilip'te** ve **Sultanyüğü'de** olmak üzere yedi **cami** sayılmaktadır. Ayrıca, vâkıf tarafından **Sultanyüğü'de** **on-yedi cami** tamir ettirilmiştir. **Kırşehir** içinde **Hüsameddin Hasan** ve **Sinaneddin**, Eskiciler Pazarı'nda **İmam Emineddin** ve **Sıraceddin**, dışında **Abd el-Gani**, Marangozlar Pazarı'nda **İmam Zeyneddin**, Bezciler Pazarı'nda **Cemal**, vakfın, Kassarin Çarşısı'nda **Fahreddin Kümsek**, Attari Hanı'na bitişik **Feramerz**, Helvacılar Pazarı'nda **Gerbe**, Helvacılar Çarşısı'nda **Şaban**, Taş Pazarı'da **Hacı Alişir**, dışında **Hızır İlyas**, Hilya mevkiinde **Hacı Musa**, Ökse mahallinde adı okunamayan **bir mescit** olmak üzere **Kırşehir'de onaltı**, **Sultanyüğü'de üç**, **İskilip'te iki** ve Ankara yakınındaki **Talimegini köyünde** bir olmak üzere **yirmiki mescit** belirtilmektedir. **Kırşehir'de bir** ve **Koşhisar'da iki** olmak üzere **üç darü's-süleha**; **Kırşehir'de Cacabey Zaviyesi** ve **Hanikahı** dini yapılar arasında geçmektedir. Ayrıca, **Sultanyüğü'deki zaviye** de onarılmıştır. Eğitim ve sağlık yapıları arasında **Kırşehir** çevresinde **Havraniye** ve **İskilip** çevresinde **Amire medreseleri** olmak üzere **iki medrese**, **bir mektep** ile **İskilip'te** ev olarak kullanılan **Hastahane'den** söz edilmiştir. Ticaret yapıları arasında; **Kırşehir'de Attari**, dışında **Bezciler** (iki tane), çevresinde **Hasan**, Bakkallar Pazarı'nda **Pamukçular**, Helvacılar Pazarı'nda **Kadı Mecceddin**, dışında **Mengüce Kamer**, içinde iki dışında bir, Taş ve Türkmen Pazarları, Kasapları ve Saraçlar çarşılarında olmak üzere **ondört han** ile dışında sayısı belirtilmemiş **hanlar**, **Sultanyüğü (Eskişehir)'de** **Baba** ve yanındaki **Han** olmak üzere **iki han**, **İskilip'te** Çarşı yakınında **İğdiş Başı Hanı** ve **Koşhisar'daki Han**, **Konya** dışında **Ermen Han** olmak üzere **ondokuz han**; **Sultanyüğü'de bir Menzil Hanı**; **Kırşehir'de Bakkallar**, **Cerrahin**, **el-Musa?**, **Helvacılar**, **Kasaplar**, **Kassarın** (Çırpıcılar), **Kunduracılar**, **Sekkakin** (Bıçakçılar), **Türkmen Pazarı** adı verilen **yedi çarşı** ile **İskilip'teki Çarşı** olmak üzere **sekiz çarşı**; **Kırşehir** içinde **Bakkallar**, **Ermeniler**, **Eskiciler**,

Helvacılar, **Kasaplar**, **Kassarlar**, **Kunduracılar**, **Türkmen pazarları** ile adı belirtilmemiş **bir pazar**, dışında **Bezciler**, **Marangozlar** ve **Taş pazarları** olmak üzere **oniki pazar** sayılmaktadır.

Ayrıca, **Kırşehir** içinde **Eşiklü** ile çevresinde **Kayataşı**, vakıf konağı yanında **bir**, **Kırşehir** çevresinde **Köse Ali** ile Malya köyündeki adı belirtilmemiş **hamamlar** olmak üzere **beş hamam** ile **İskilip'te** kale yakınında **Emir Yakub**, **eski** ve **Yeni hamamlar** olmak üzere **üç** ve **Konya** dışında **Larende Kapısı'nda Sultan Hamamı** olmak üzere toplam **dokuz hamam**; **Kırşehir** çevresinde **Köse Ali Çeşmesi**; **Sultanyüğü'de** ırmağ üzerindeki **Köprü**; **Kırşehir'de Caca Bey** ve **Devlet Hatun türbeleri** olmak üzere **iki türbe**; **Kırşehir'de üç konak**; **Kırşehir** dışında **Cemale** ve **Kırşehir köylerinde bir**, **İskilip'te** adı belirtilmemiş **bir kale** olmak üzere **üç kale**; **Kırşehir'de bir sur**; **Kara ağaç Barık köyünde Güvercin Burcu** olmak üzere **bir burç**; **Konya'da Larende**, **Tabakçılar** ve **Halkabeguş** ile **Kırşehir'deki Kale kapıları** olmak üzere **dört kapı**; **Konya'da Tabakçılar Kapısı** yanında **bir su dolabı**; **Kırşehir'de üç savma**; **Kırşehir'de bir kilise** geçmektedir.

Ayrıca, **Kırşehir'de** **Sekkakin Çarşısı'nda Bezciler**, dışında **Taş Pazarı'da Hallaçhane** olmak üzere adı belirtilmiş iki dükkan ile belirtilmemiş **yirmisekiz dükkan** ve **Ermeniler Pazarı'nda bir kebab evi**, **İskilip'te Bedreddin Muhammed Halebi**, çarşı içinde **Demirci Kanglı**, Çarşı yakınında **Güvenç** ve **Sinan el-Cüdi**, **Hassa**, **Tokar** olmak üzere **altı dükkan** ile adları belirtilmemiş **Çarşı'daki ondört dükkan**; **Kırşehir-Aksaray yolunda bir buzhaneden**; **Kırşehir** içinde ve çevresinde **üç mengenehaneden**; **Kırşehir'de altı fırından**; biri **İskilip'te**, diğerleri **Kırşehir'de** olmak üzere **ondört değirmenden**; biri **Kırşehir** çevresinde, diğeri **Konya'daki Ermeni Mezarlığı** olmak üzere **iki mezarlıktan** ve **Kırşehir'deki bir hendekten** söz edilmektedir⁷⁵. **Sultanyüğü'deki Baba Han'ın** içinde bez, yünlü ve ipekli kumaşlar pazarı bulunduğu da belirtilir⁷⁶. Evlerden birinin sofalı ve yedi odalı olduğu dikkati çekmektedir.⁷⁷

Kırşehir içinde **Cemaleddin Musa**, **Esed el-Muhtesib**, **Kunduracı Ruzbe mahalleleri** ile dışında **Caca Bey**, **Hoca Salah** ve **Seyyid Ali mahalleleri** ve çevresinde **Hoca Musa**, **Sa-**

1943, s.1162; C.H.Tarım, **Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar**, I, Kırşehir 1938, s.65-47; E.B.Şapolyo, **Kırşehir Büyüklüğü**, Ankara 1967, s.5-12.

72. A.Temir, a.g.e., dipnot 10, s.103-104.

73. Ay.es., s.104-105.

74. Ay.es., s.96.

75. Ay.es., s.97, 107-129.

76. Ay.es., s.128.

77. Ay.es., s.127.

deddin Mudud, Kayseriye dışında **el-Esasiye?** mahalleleri olmak üzere **dokuz mahalleden** söz edilmiştir.⁷⁸ Ayrıca, **İskilip'teki Büyük Cadde ile Kırşehir'deki Kalburcular ve Terziler sokakları** belirtilmiştir.⁷⁹

Kırşehir yazmalarından ilkinden; medrese, cami ve türbede bir *müderris*, bir *mu'id*, yirmi-dört *talebe*, bir *hatib*, bir *muarrif* (camide hayır sahiplerinin adlarını sayan müezzin), bir *kütüphaneci*, iki *müşerrif*, bir *nakib* (şeyh yardımcısı), bir *fakih* (vâkıfın çocuklarını okutan), bir *mualim* (fakir çocukları ücretsiz okutan), iki *halfe* (yemin eden), dört *hafız* (vâkıfın türbesinde Kur'an okuyan) bulunduğu anlaşılmaktadır. Hanikah'ta bir *hanikah şeyhi*, bir *kapıcı*, bir *hademe*, bir *aşçı*; zaviyede bir *zaviye şeyhi*, bir *hademe*, bir *aşçı*; dar üs-sülehada bir *dar üs-süleha şeyhi*, bir *hademe*, bir *aşçı*; Kayseri'deki mescitte bir *hatib*, bir *müezzin*, bir *kayyum* (hademe), bir *muarrifin* görev yaptığı saptanabilmektedir.⁸⁰

Kırşehir yazmalarında; **Kırşehir'de** Harman yerinde **Cemal**, Akbayır'daki **Hacı Musa** ve adı belirtilmemiş Kafire bağlarındaki **bir mescit** ile **Talimegini'deki bir mescit** olmak üzere **dört mescit**; **Kırşehir'de Cemal Vakfı Medresesi** ile **Talimegini'deki bir medrese** olmak üzere **iki medrese**; **Kırşehir ve Koşhisar'da** adları belirtilmemiş **birer hamam** olmak üzere **iki hamam**; **Kırşehir çevresinde Hilya, Koru** ve adı belirtilmemiş **Çeşme** olmak üzere **üç çeşme** ile sayısı belirtilmemiş **çeşmeler**; **Kırşehir çevresinde Hatip İni Türbesi**; **Koşhisar'da Vâkıfın Konağı**; **Kırşehir çevresinde Cemale Kalesi**; **Kırşehir çevresinde Kilise** vakfı sayılmıştır.⁸¹

Vakıflar ve mülkler, karışıklığa ve yinemelelere yol açmamak için bütün halinde verilecektir. Vakıf olarak belirtilen **Kırşehir'deki** onyediyapıdan onbiri mescit biri medrese, ikisi ise kiliseye aittir. Geriye kalan üç vakfın yalnızca vakıf adları belirtilmiştir. Vakıflardan yalnızca üçünün çarşılar çevresinde olduğu anlaşılmaktadır. Üçü *imam* vakfidir, üç vakfın ise "*hacı*" ünü taşıyan kişilere ait olduğu görülmektedir.

Mülklere gelince; 234 mülkten elliüçü Kırşehir'in içinde, otuzu dışında, yetmiş çevresinde ve onu çevre köylerde yer almaktadır. Şehir içindekilerden otuzbiri ticaret yapıları çevresindedir. Şehir dışı olarak belirtilen, ancak konumlardan şehre çok yakın oldukları anlaşılan mülklerin sekizi hanlar ve pazarların bulunduğu kesimdedir. Aksaray yolunda bir, İskilip ve çevresinde yirmidört, Koşhisar ve çevresinde onbeş, Konya dışında onbeş, Sultanyüğü'de onbir, Aksaray'ın bir köyünde (Ağır lu) üç, İspir çevresinde iki mülkten söz edilmektedir. Mülklerden birinin sahibi *müşrif* (vakıf malını koruyan; Kırşehir), birinin *melik* (Sultanyüğü) yirmüçünün *emir* (ondört Kırşehir, iki Sultanyüğü, bir Aksaray Ağır lu köyü, dört İskilip, bir Koşhisar, bir Konya), üçünün *Türkmen beyi* (Kırşehir), biri-

nin *kadı* (Kırşehir), birinin *muhtesib*; (Kırşehir), birinin *katip* (Kırşehir), dördünün *imam* (Kırşehir), birinin *müezzin* (İskilip), birinin *hafız* (Kırşehir), ikisinin *vaiz* (Kırşehir), birinin *seyyid* (Kırşehir), üçünün *ahi* (Kırşehir, İskilip ve Konya), birinin *fakih* (Koşhisar), ikisinin *cümdi* (cipahi; İskilip), birinin *neccar* (Kırşehir), ikisinin *sarra* (Kırşehir), birinin *nehhas* (bakırcı; Sultanyüğü), üçünün *tabbak/debbağ* (deri taciri; Kırşehir), birinin *dokumacı* (Kırşehir), birinin *hallaç*, birinin *kunduracı* (İskilip), birinin *sabuni* (sabun taciri), ikisinin *natur* (bağ bekçisi veya hamamcı; Kırşehir, Koşhisar), birinin *çalgıcı* (İskilip), ondördünün "*hacı*" (onbiri Kırşehir, biri Aksaray Ağır lu köyü, ikisi Konya Ahmed Han köyü) ve altısının "*hoca*" (beşi Kırşehir, biri aksaray Ağır lu köyü) ünü taşıyan kişiler oldukları anlaşılmaktadır. Üç mülk sahibi (iki Kırşehir, bir İskilip) kadındır. Beşinin zimmi (dört İskilip, bir İspir), birinin Yahudi (İskilip) olduğu belirtilir. Ayrıca adlarından, dördünün (iki Konya, bir İskilip, bir Kırşehir) de gayrimüslim olduğu varsayılabilir. Biri hükümdar mülkü olarak geçmektedir. Mülklerden üçünün sahibi Habeşli (Koşhisar)'dır. İki mülk de Yemen mülkü olarak adlandırılmıştır (Kırşehir). Ziyâeddin arazisi mülkünün ise, İskilip'teki zimmi köyünde bulunduğu belirtilmiştir.

Vakfiyede onaltı çiftlikten (onikisi Kırşehir'e, ikisi Ankara'ya, ikisi İskilip'e ait), bir bölümü üzüm-lük olan yirmibir bağdan (onbiri Kırşehir'e, dokuzu İskilip'e, biri Koşhisar'a ait), iki ağaçlıktan (İskilip'e ait), bir koruluktan (Kırşehir'e ait), iki fidanlıktan (İskilip'e ait), bir bahçeden (Kırşehir'e ait) söz edilmektedir. Ayrıca, bağları ve tarlaları sulayan birçok kanal sayılmaktadır.

Üç vakfiyedeki verileri toplu olarak değerlendirecek olursak; Kırşehir'de iki cami, ondokuz mescit, bir zaviye, bir hanikah, bir darüssüleha, iki medrese, bir mektep, ondört han, yedi çarşı, oniki pazar, altı hamam, üç çeşme, üç türbe, üç konak, üç kale, bir sur, bir burç, bir kapı, bir mezarlık ve bir hendekle Kırşehir-Aksaray yolunda bir buzhaneye karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Kırşehir'de iki kilise bulunduğu da anlaşılmaktadır. Kırşehir ve çevresindeki yapı sayısı seksen altıdır. İlk sırayı ticaret yapıları, ikinci sırayı ise dini yapılar almaktadır. Bu döküm, Kırşehir'de ticaret hayatının ne denli gelişmiş olduğunun somut bir göstergesidir. Şehirdeki Türkmen pazarları adı verilen çarşı, içindeki han ile ermeniler pazarının varlığı da dikkat çekicidir. Hanların, çarşıların ve pazarların adlarının yanı sıra, vakıf ve mülk sahibi kişilerin meslekleri de, bezcilerden pamukçulara, saraçlardan attarlara, kunduracılardan bıçakçılara, marangozlardan demircilere, helvacılardan kalburculara, terzilerden cerrahlara kadar ve daha sayamadığı-

78. Ay.es., s.110-119.

79. Ay.es., s.110, 117, 124.

80. Ay.es., s.96, 99-101.

81. Ay.es., s.131-146.

mız birçok alanda kanımızca örgütlü bir lonca teşkilatının varlığını fazlasıyla kanıtlayacak niteliktedir. Bu sonuç, Kırşehir'in XIII. yüzyılın 3. çeyreği başlarındaki zenginliğini de gözler önüne sermektedir. Ne yazık ki, bu yapıların çok büyük bir bölümü günümüze gelememiştir. Bu sonuçta, Caca oğlu Nureddin'in güçlü kişiliğinin de hiç kuşkusuz önemli bir yeri olsa gerektir.

Kırşehir'deki zengin yapılara ek olarak, Iski-lip'te bir cami, iki mescit, bir medrese, bir darüşşifa, bir han, bir çarşı, üç hamam, bir kale olmak üzere onbir; Sultanyüğü'de bir cami, üç mescit, iki şehir içi hanı, bir menzil hanı, bir köprüye ek olarak onarılmış onyeddi mescit ve bir zaviye olmak üzere yirmialtı; Konya'da iki cami (biri köyünde), bir han, bir hamam, üç kapı, bir su dolabı olmak üzere sekiz; Koşhisar'da iki darüssüleha, bir han olmak üzere üç; Talimegini'de bir mescit ve bir medrese olmak üzere iki yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar da dikkate alındığında, Caca oğlu Nureddin Cebra'il'in vakfiyesindeki yapı sayısı yüzotuzaltıya çıkmaktadır.⁸²

5. Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri:

Sahip Ata Fahreddin Ali'nin ilk vakfiyesi Konya'da bulunan İmaret'e aittir. Arapça yazılmış vakfiye orijinal değildir ve 17 Rebiül-ahır 1317/14 Ağustos 1899'da aslından kopya edilmiştir. Asıl vakfiye Şaban 663/Mayıs 1264 başında düzenlenmiş, 664/1265 ve 679/1280 tarihlerinde eklemeler yapılmış ve üçü 679/1280 yılında tek vakfiye haline dönüştürülmüştür.⁸³

Vakfiyesinde de belirtildiği gibi, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin asıl adı *Ali bin Hüseyin el-Hac Ebubekir*'dir. İbn Bibi'de *Sahip Fahreddin Ali* olarak geçmekte ve Baycu'nun Anadolu'ya ikinci seferi sırasında *adliye nazırlığı ve büyük sahiplik adliye emirliği*, Sultan II. İzzeddin Keykavus zamanında *vezirlik ve sahiplik* görevlerinde bulunduğundan söz eder⁸⁴. Aynı bilgiler Aksaray'de de yer almakta, ek olarak 1259'da *saltanat naibi* olduğunu ve 25 Şevval 687/23 Kasım 1288'de öldüğünü, hattatlık sanatında usta olduğunu belirtir.⁸⁵

Vakfiyede, *Konya'lı Ali bin Hüseyin el-Hac Ebu Bekir* olarak adlandırılan vâkıfın ünvanları arasında, "sahib-i azam, doğu ve batı vezirlerinin hakimi, halkın sığınağı, yaratıkların imdadına yetişen, devlet ve dinin iftiharını, islam ve müslümanların müftüsü, melik ve sultanların emiri, iyilik, menkibe mefahir ve cömertliklerin babası" sayılmaktadır.⁸⁶

Vakfiyede görevliler ve maaşları belirtilirken *mütevelli ve nazır, cabi (tahsildar), mimar, iki*

mu'id, nakib, mescidin imamı, müezzin, ferraş, ve katibten söz edilmektedir. Evkafın hiç birinin değiştirilmesinin veya şartlarının birinin tebdilinin hiç kimseye helal olmayacağı belirtilmiştir.⁸⁷

Vakfiyede; **Karaarslan ve Kemahlı Şerefeddin Camii**; İmaret'in bitişiğinde ve eski Çarşı'da olmak üzere **iki mescitten**; vâkıfın medrese ve mescidine bitişik **minareden**; **vâkıfın** ve Konya dışında Baba Mehilas yakınında olmak üzere **iki imaretten**; Konya içinde, Attar Armağanşah mahallesinde **Ermen Hanı**'ndan; **Yeni Çarşı**, **Eski Çarşı** ve vakfın yanındaki **Cami Çarşısı** olmak üzere **üç çarşıdan**; **Odun Pazarı**'ndan; **onaltı dükkân** ile **külahçılardan**; Konya içinde **üç ev** ile Konya dışında **evlerden**; **Sultan ve Aksaray kapıları** olmak üzere **iki kapıdan** söz edilmektedir. Ayrıca, Konya dışında, Baha Mehilas yakınında **iki bağ** ile Konya dışında **iki sebzelik** vakfiyede geçmektedir.⁸⁸ Sayılan yapılardan yalnızca vâkıfın imareti (medresesi, mescidi ve minaresi ile) kısmen günümüze gelebilmiştir. İnce Minareli Medrese (Darü'l-hadis) olarak bilinen yapı, giriş bölümü ve yanındaki mekanlar yıkılmış ve çeşitli dönemlerde onarımlar geçirmiş olmasına karşın özgünlüğünü büyük ölçüde korumaktadır (Res.15-16). Vakfiyede belirtilen minareli özgününde çift şerefeli olduğu halde, 1901 yılında düşen yıldırım sonucunda birinci şerefesinin üstü yıkılmıştır. Medresenin kuzey cephesinin doğusuna bitişik ve bugün örtüsü olmayan mescidin ise yalnız güney duvarı özgünlüğünü kısmen korumaktadır. Karaarslan ve Kemahlı Şerefeddin Camii Şerifi ise, 1636 yılında yıktırılarak yeniden inşa ettirilmiştir.

Vakfiyede **Aksaray Kapısı, Attar Armağan Şah ve Merendi** olmak üzere **üç mahalle** belirtilmektedir⁸⁹. Bunlardan Aksaray Kapısı'nın şehir dışında, diğer ikisinin içinde olduğu anlaşılmaktadır.

82. Z.Bayburtluoğlu, "Caca Oğlu Nureddin'in Vakfiyesi'nde Adı Geçen Yapılar", **Vakıflar Dergisi**, XXV (1995), s.5-8'de, 20 mescit, 19 han, 10 hamam, 7 cami, 5 medrese, 3 çeşme, 2 türbe, 2 zaviye, 1 buzhane, 2 kale, 1 darüssüleha, 1 hanikah, 2 köprü ve 1 mektebin adları ve buldukları merkez belirtilmiştir.

83. Vakfiyenin arapça bir sureti, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 592 no.lu defterin 100-103. sayfa da, 9. sırada kayıtlıdır. S.Bayram-A.H.Karabacak, **a.g.m.**, dipnot 11, bil.s.32, 40.

84. İbn Bibi, **a.g.e.**, dipnot 20, s. 255-256 (adliye nazırı/emiri), 265-266 (vezir-sahip).

85. Aksaraylı Kerimüddin Mahmud, s.136, 153; 151, 227. Ayrıca bkz. M.Ferit (Uğur)-M.Mesut (Koman), **Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri**, İstanbul 1934.

86. **Ay.mak.**, s.38.

87. **Ay.mak.**, s.40.

88. **Ay.mak.**, s.34-40.

89. **Ay.mak.**, s.34,39.

Yirmialtı mülkten beşi çarşıların bulunduğu yerdedir. Bir mülk imaretin yanında, onbir mülk üç mahalle çevresinde, dört mülk Konya dışındaki Baba Mehilâs bağı yakınında toplanmıştır. Üç mülk Konya dışındaki Melisya köyünde, bir mülk ise Ahmed Han köyü yolundadır. Mülklerden ikisinin sahibi kettan (pamukçu), biri bezzaz, biri *billurcu*, biri *anbarcı*, biri *dellaldir*. Üç mülk kadınlara aittir. Yedi mülk sahibinin gayrimüslimlerden olduğu anlaşılmaktadır.

Arapça olan *ikinci vakfiye Sivas Gök Medrese'*e aittir (Res.12). Konya İmaret vakfiyesi gibi 679/1280 tarihli olmakla birlikte, elimizdeki nüshası 12 Ramazan 1331/12 Ramazan 1331/12 Ağustos 1913 tarihlidir.⁹⁰

Vakfiyede, dönemin sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev, kitabelerinden daha çok ünvanla birlikte belirtilmiştir. Bunlar arasında "sultan-ı azam, arap ve acem meliklerinin büyüğü, islam ve müslümanların dayanağı, fatihler babası" gibi ünvanları da yer almaktadır. Vâkıf için ise, birçok ünvanı arasında "sahib-i azam, alemin ıslah edicisi, şeriatin istinatgahı, meliklerin, emirlerin, vezirlerin iffihan" gibi ünvanlarının yanı sıra adı "Ali b. Hüseyin b. el-Hac Ebu Bekir Konevi" olarak belirtilmiştir.⁹¹

Vakfın medreseyi müslüman fırkalarından fakihler, hukukçular, alimler, öğrenciler, müslüman yoksullar ve alevilere vakfettiği, fıkıh ve bunu tamamlayıcı şer'i ilimler ve dini hükümlerin tahsili için onlara mesken kıldığı vurgulanmıştır. Medresede bir *mütevelli*, bir *cabi* (tahsildar), bir *müşrif*, bir *müderri*, İki *mu'id*, üç *imam*, iki *müezzin*, bir *kütüphaneci*, bir *kapıcı*, bir *ferraş*, yirmi öğrencinin bulunması; müderrisin *şafi'i*, müderrisin *şafi'i* ve *hanefi mezhebinden* olması şart koşulmuştur. Ayrıca mütevellinin ve tahsildarın vakfın gelişip artmasına, koruma ve onarımına çalışmaları, vakfın onarımına bakan ustanın da görev yapması şart kılınmıştır.⁹² Bekar olanların gece ve gündüz, evli olanların haftanın en az iki günü gece ve gündüz medresede kalması; vâkıfın, medresenin yakınına yaptırdığı **Dar-ı Ziyafet'**te yılın her günü pişirilen koyun, keçi veya sığır etinin birer okka ve ikşer okka pidenin otuz kişiye dağıtılması; *aşçı*, *kapıcı* ve *ferraşın* tertip edilmesi şart koşulmuştur.⁹³ Ramazan'ın Cuma geceleri müderris, müdler ve öğrencilerin *alemiyye* adlı bir kıyafet giymeleri; mübarek gecelerde aydınlatma için *mum* yakılması, yaz-kış medresenin halkın toplandığı kısımlarına aydınlatma için likid veya *bezir* yağı yakılan *kandil* asılması, kışın mutfakta yakılmak üzere *odun*, temizlik ve abdest için *ibrik* alınması gerekli görülmüştür.⁹⁴

Vakfiyede belirtilen yapılar dikkate alındığında; dini yapılar arasında Attarlar Çarşısı'ndaki **Attarlar**, Çarşı Kapısı yakınındaki **Cemaleddin**, Si-

vas dışında Necmeddin ve Kemaliye medreseleri yanında **Hacı Zeki**, Semmani Hanı yakınında **İki Kardeş**, Kale Kapısı karşısında ve Medrese-i Sahibiyye-i Fahriyye (Gök Medrese) içinde **Sahip Ata** ve sur yakınında Koyun Pazarı'nda **Kazvini mescitleri** olmak üzere **altı mescit**; **Şerefü'd-din Osman Solsali Zaviyesi** ve Tokat Kapısı'ndaki **Sultan Hanikahı'**ndan söz edilmektedir. Eğitim yapıları olarak **Bulgarlı (Bulgari)**, Necmeddin Candar Hanı ve müslüman mezarlığı yanında **Hamah Emirü'd-din Ali**, **Hatibi**, eski Han yanında **Hokkabaz (Baha Beg)**, **Kadı Necmü'd-din**, Hacı Zeki Mescidi yanında **Kemaliye**, Kale Kapısı karşısında **Medrese-i Sahibiyye-i Fahriyye**, Sivas dışında **Medrese-i Şerife** ve **Necmü'd-din**, Attarlar Çarşısı'nda, Attarlar Mescidi yakınında **Selçukiyye**, **Şemsü'd-din el-Cezri** ve **Tusi Necmeddin**, Attarlar sokakta **Şubaşı medreseleri** olmak üzere **onüç medrese** geçmektedir. Vâkıfın medresesinden, "ilim adamlarının oturmalarına mahsus yazlık, kışlık odaları, bir abdestliği, biri sağ, diğeri sol tarafta iki minareyi, girişinde bir mescidi müştemil, binası muhkern ve avlusu geniş" olarak söz edilmektedir.⁹⁵ Ticaret yapıları arasında **Büyük**, **Ermeni**, **Eski**, Attarlar Mescidi yakınında **Kamilüddin Mansur** ve **Nizameddin**, **Necmeddin Candar**, **Semmani** (Yağcı) **hanları** ile adı belirtilmemiş **bir han** olmak üzere **sekiz han**; **Eski** ve **Yeni Kapan** olmak üzere **iki kapan**; **Akgallar**, **Aşçılar**, **Attarlar**, **iki Bakkallar**, **Bıçakçılar**, **Demirciler**, **Haratin** (**Harratin?**; çıkırıkcı doğramacı ?), **Haremeyn**, **Kasaplar**, **Kassarlar**, **Sevvakin** (Pazarcılar) ve **Sultan çarşıları** olmak üzere **onüç çarşı** ile **Koyun** ve **Buğday pazarları** olmak üzere **iki pazar** sayılmaktadır. Ayrıca, bir de **Demirciler Odası** dikkati çekmektedir. Büyük bölümü ticaret dokusu çevresinde yer alan **yüzsekiz dükkan** bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dükkanlardan bir **karhane (imalathane)**, üç **tabgah**, dört **ekmekçi**, iki **kasap**, bir **masara** (yağhane), bir **oduncu**, bir **samuran** (kürkçü) dükkanı dikkati çekmektedir. Ayrıca, vâkıfın medresesi yakınında çifte hamam olarak yapılmış **Şahne Hamamı**; Attarlar Mescidi yakınında **Ali Çavuş** ve **Ahmed Şah** ile vâkıfın medresesindeki **iki çeşme** olmak üzere **dört çeşme** ve Attarlar Mescidi yakınında **Sakiyye (su dolabı)** belirtilmiştir. Sahiplerinin isimleriyle birlikte verilen **beş evin** yanı sıra, **altı evle** sayısı belirtilmemiş **Yahudi evlerinden**, Sivas'ın dışında ev yerlerinden söz edilmektedir.

90. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 604 no.lu defterin 67-73. sayfaları arasında 90 sıra numarası ile kayıtlıdır. Bkz. **Ay.mak.**, s.34, 52.

91. **Ay.mak.**, s.52.

92. **Ay.mak.**, s.53, 55.

93. **Ay.mak.**, s.53-55.

94. **Ay.mak.**, s.56.

95. **Ay.mak.**, s.53, 55, 57, 59.

Beldenin suru ve kale suru ile Çarşı, Kale, Kayseriye, Sultan ve Tokat kapıları olmak üzere *iki sur* ve *beş kapı* vakfiyeden belirlenebilmektedir. **Müslüman ve Hıristiyan mezarlıkları** olmak üzere *iki mezarlık* karşımıza çıkmaktadır. Sivas içinde ve çevresinde bahçeler, bostanlar, çiftlikler, otluk, ahırlar bulunduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca, **bir manastır** ile **iki kilise** de dikkati çekmektedir. Kiliselerden birinin Aşçılar Çarşısı'nda, diğerinin Yaşlı Kilise köyünde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶

Mahalleler açısından en zengin vakfiye olarak değerlendirebiliriz. Sivas'ta bu dönemde *onbir mahalle* saptanmaktadır. Ticaret yapılarından mescit ve medreselere kadar en çok yapının yer aldığı mahalle, *Attarlar sokağının* da bulunduğu *Kamnatyan* mahallesidir. Bunu sırasıyla *Karaca*, *Medrese-i Mübareke* ve *Subaşı Medresesi* mahalleleri izlemektedir.⁹⁷

Vakıflara gelince; kırkbeş vakıftan yirmibiri yapılara aittir. Bu yapılardan birinin kilise, diğerinin manastır olması dikkat çekicidir. Bu vakıflardan birini *kadı*, diğerinin *hokkabaz* vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Bir vâkıf Hamalı, bir vâkıf ise Kazvinli'dir. Geriye kalan yirmidört vakıftan biri *beylerbeyi*, biri *subaşı*, biri *andar*, biri *atabey*, ikisi *çavuş*, biri *bakkal* vakfidir. Üç vakıf sahibi "Hacı" ünü taşımaktadır ve ikisinin vakfı ticaret dokusu içindedir. İki vakfın sahibi kadındır. Vakıf sahiplerinden biri Bulgaryalı, diğeri İsfahanlıdır.

Doksanbeş mülkten otuzbiri ticaret yapıları çevresinde, onu diğer yapıların yakınında, dokuzu şehir kapılarının civarındadır. Mülklerden onbeşinin mahalle adları da belirtilmiştir. Ayrıca, Sivas dışında, Hoca İshak bahçesi yakınında da üç mülkten söz edilir. Mülklerden birinin *Belediye* mülkleri olarak belirtilmesi dikkat çekicidir. Bir mülk de *Divar Sahibi* mülkü olarak geçmektedir ve yeri de *Sultan Çarşısı*'dir.⁹⁸ Dört *emir*, bir *muhtesib*, bir *kadı*, bir *subaşı eşi*, bir *baba*, bir *üstad*, bir *attar*, bir *ekmekçi*, bir *bakkal*, bir *kazzaz* (ipek taciri), bir *terzi* mülkünden de söz edilmektedir. Ayrıca, altı mülk sahibi "hacı" ve "hoca" ünleri taşımaktadır ve bu mülklerin tümünün ticaret dokusu içinde veya yakınında olduğu belirlenebilmektedir. Bu mülk sahiplerinden biri bakkal olarak geçmektedir. Kadınlara ait altı mülk belirlenebilmiştir. Mülklerden yalnızca ondördünün kesinlikle gayrimüslimlere ait olduğu belirlenebil-

mektedir. Ancak, Sivas'ın içinde, Kasaplar Çarşısı'ndaki Yahudi Mahmud veresesi mülkü ifadesi, müslüman olmayanların bir bölümünün de Arapça isimler taşıyabileceğini ve bir bölümünün ihtida olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, mülk sahibinin adı ve Ermeni olduğu belirtilen bir mülkten de söz edilmektedir. Mülk sahiplerinden biri İsfahanlı, biri Şamlı, biri Tiflisli ünü taşımaktadır. Ayrıca, özel arazilerden ve özel mülklerden de söz edilmektedir.⁹⁹

Sonuç olarak; Sahip Ata Fahreddin Ali'nin vakfiyeleri, Caca oğlu Nureddin Cebra'il vakfiyelerinden sonra yapılan, vakıf ve mülk sahipleri açısından en zengin vakfiyedir. Birinci vakfiyede yalnızca Konya'daki, ikinci vakfiyede ise Sivas'taki yapılar ele alındığından, Caca oğlu Nureddin vakfiyesinden farklı olarak, önce ayrı bir değerlendirmeye gitmek mümkündür. İlk vakfiyeden Konya'da iki imaret (biri vâkıfın; medrese, mescit ve minareden oluşuyor), bir cami, iki mescit (biri vâkıfın), bir han, üç çarşı, bir pazar, iki kapı, çok sayıda dükkan ve evler bulunduğu anlaşılmaktadır. Daha zengin veriler sunan ikinci vakfiyede ise, Sivas'ta altı mescit, bir zaviye, bir hanıkah, onüç medrese, sekiz han, iki kapan, onüç çarşı, iki pazar, bir çifte hamam, dört çeşme (ikisi vâkıfın medresesinde), bir su dolabı, iki sur, beş kapı, bir manastır, iki kilise (biri Sivas'ın köyünde) ve iki mezarlık karşımıza çıkmaktadır. İkinci vakfiyede medreselerin çokluğu dikkatimizi çekmektedir.

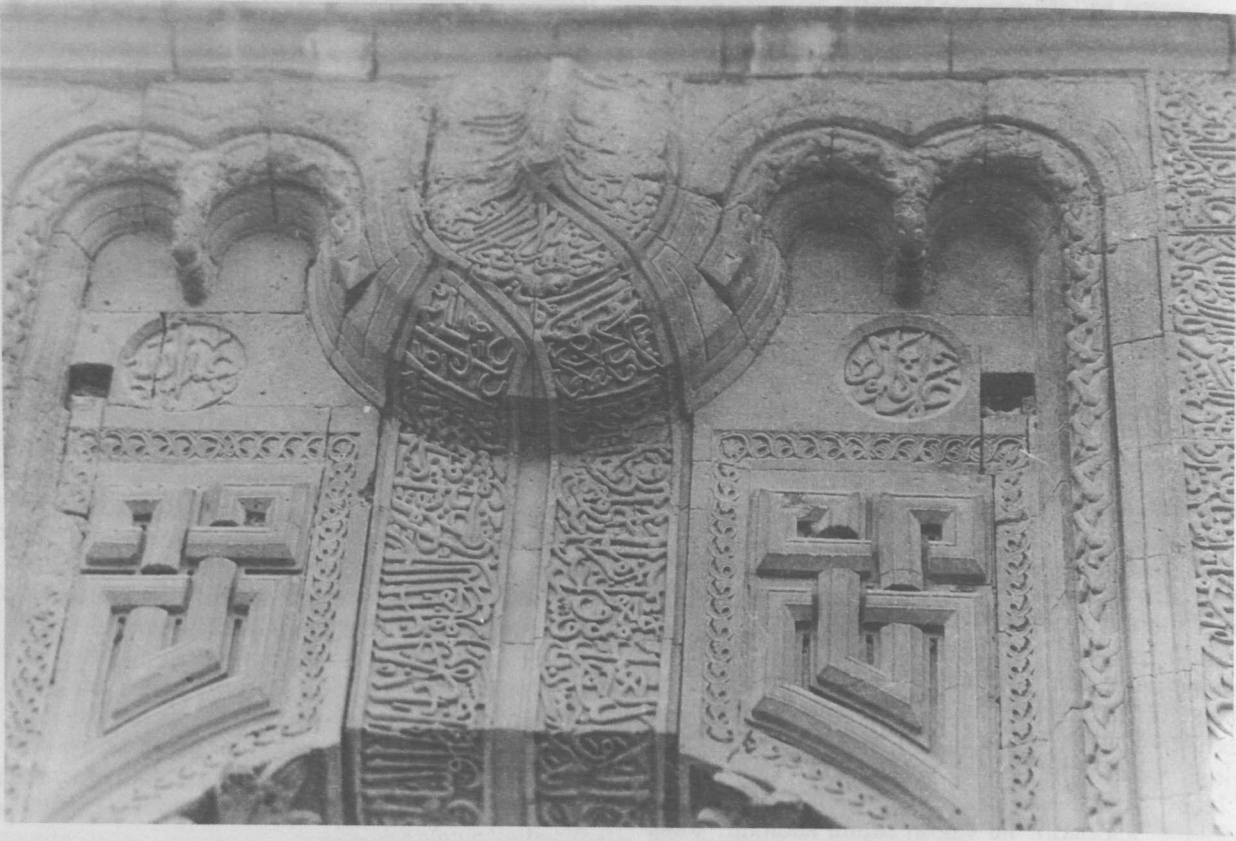
Bu yazımızda amacımız kültürel tarih açısından bize, yalnızca bir bölümüne ayrıntılı değinebildiğimiz konularla ilgili çok önemli veriler sunduğuna inandığımız beş vakfiyeyi tanıtmak olmuştur. Yayınlanmış Selçuklu vakfiyelerinin tümünü ele almadan, sağlıklı bir değerlendirme yapmamız mümkün değildir. Bu yazıyı, devam etmeyi düşündüğümüz vakfiyelerle ilgili çalışmamızın ilk aşaması kabul ediyoruz. En büyük dileğimiz, elliyi aşkın olduğu belirtilen Selçuklu dönemi vakfiyelerinin zaman geçirilmeden dilimize kazandırılmasıdır. Vakfiyelerin verileri değerlendirilmeden, Selçuklu dönemi ve sanatı konusunda sağlıklı bir sonuca ulaşılabileceği kanısında değiliz.

96. Yapılar için bkz. **Ay.mak.**, s.35, 53-60.

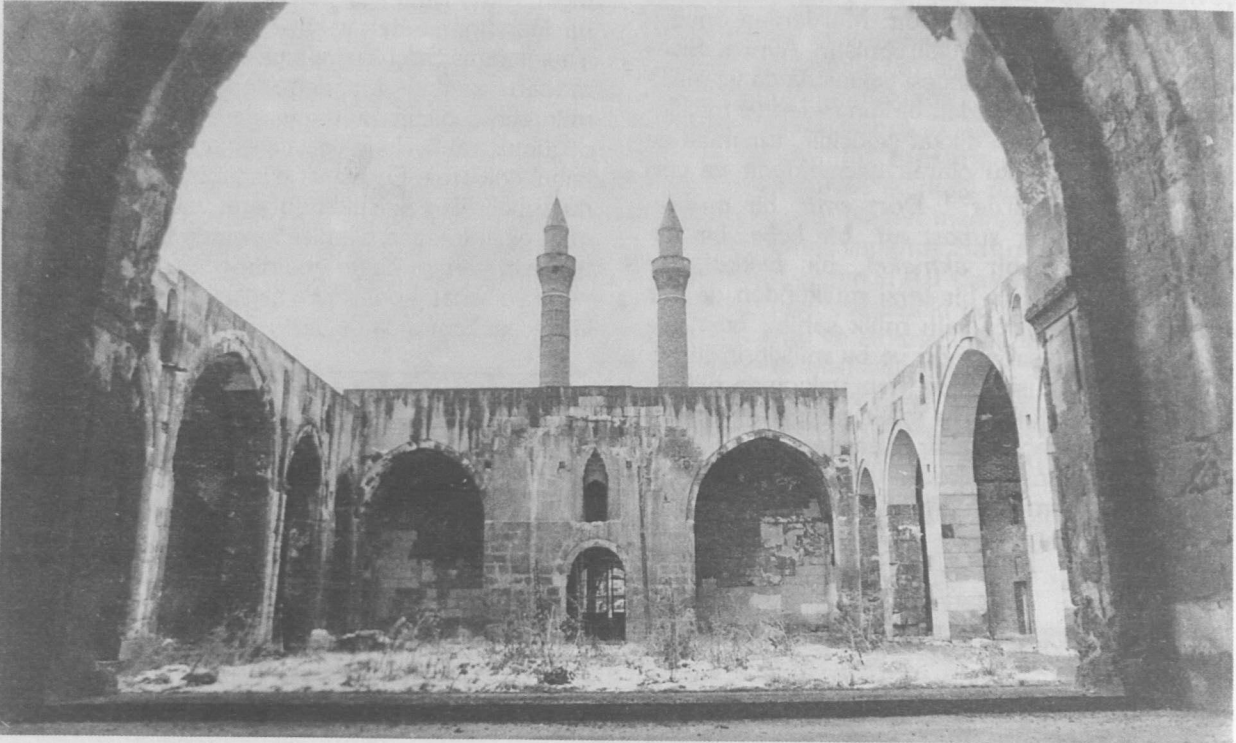
97. **Ay.mak.**, s.36, 54-58.

98. **Ay.mak.**, s.58.

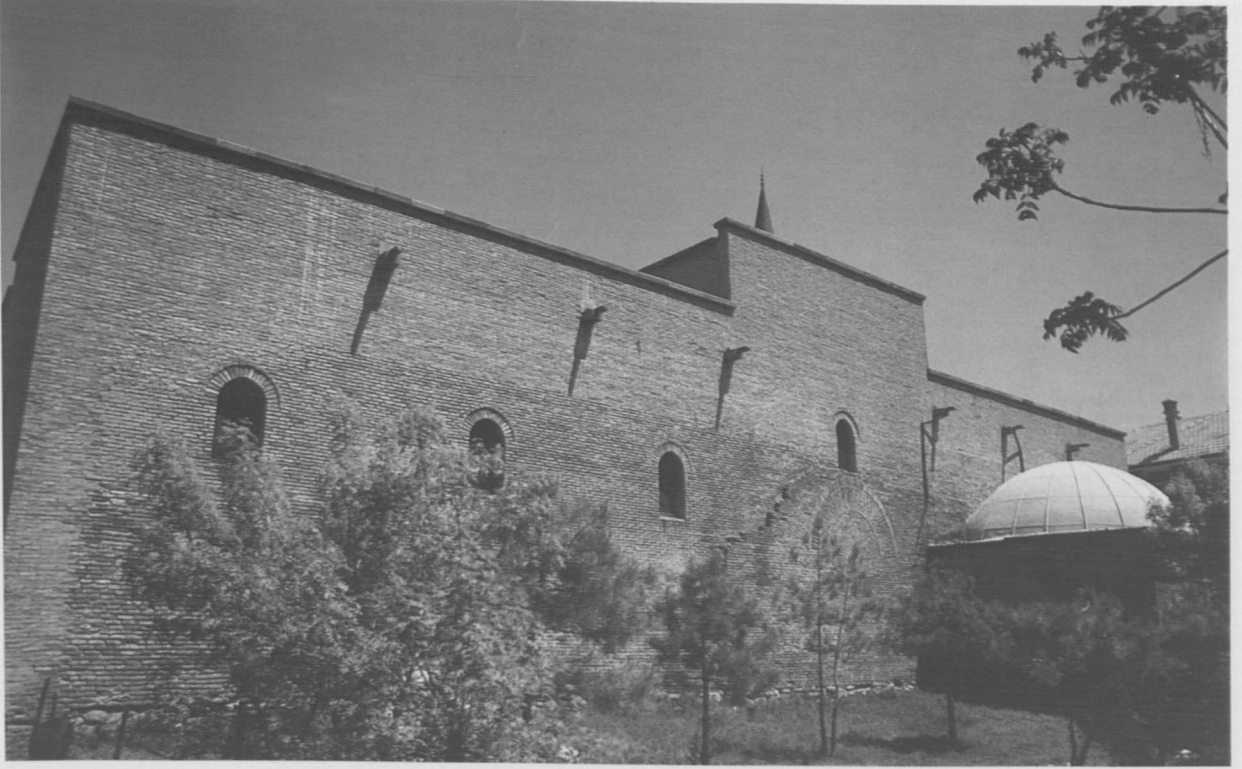
99. **Ay.mak.**, s.54, 58-59.

Konya İnce Minareli Medrese, portal, ayrıntı.

Sivas Keykâvus Darüşşifası, avludan bir bakış.

Res. 1: Konya İplikçi Camii güney cephesi ve Altunaba Medresesi'nin günümüze gelen mekanı (1986)

Res. 2: Konya
Altunaba Medresesi,
kübik mekan,
güneybatıdan görünüm
(1994)

Res. 3: Konya İplikçi Camii, kuzey cephe (1994)

Res. 4: Konya Alaeddin Camii, kuzey cephe (1996)

Res. 8: Kayseri Malatya, Karatay Han, güneyden görünüm (1994)

Res. 6: Sivas
Keykavus Darüşşifası,
güney cephe (1989)

Res. 5: Konya Alaeddin Camii, iç mekan,
doğuya bakış (1995)

Res. 7: Sivas Keykavus Darüşşifası, avludan
türbeye bakış (1989)

Res. 11: Konya Karatay Medresesi, doğu cephe (1994)

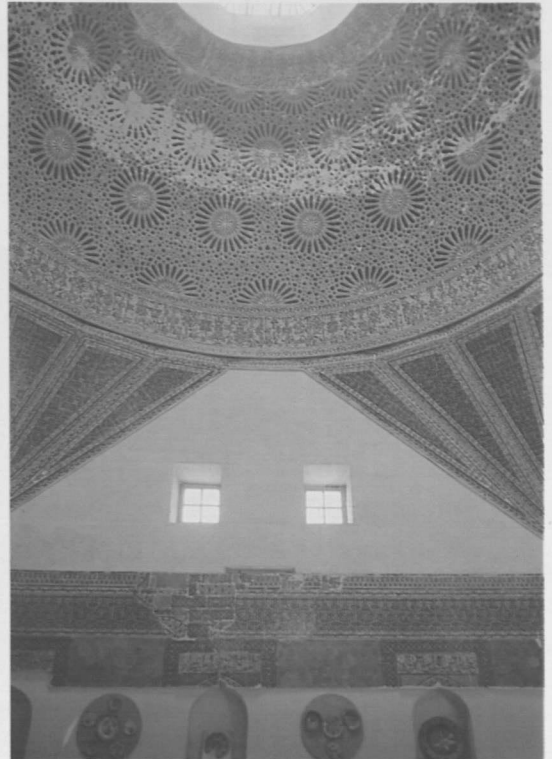
Res. 9: Kayseri-Malatya, Karatay Han, türbe, batı cephe, ayrıntı (1994)

Res. 10: Konya Kemaliye (Kemalettin Rumtaş) Medresesi, batıdan görünüm (1989)

Res. 12: Konya Karatay Medresesi, iç mekan, güneye bakış (1991)

Res. 15: Konya İnce Minareli Medrese, doğu cephe (1995)

Res. 13: Kırşehir Caca Bey Medresesi, kuzey cephe (1996)

Res. 16: Konya İnce Minareli Medrese, portal (1995)

Res. 14: Kırşehir Caca Bey Medresesi, iç mekan, doğuya bakış (1996)

